

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 5, Mart 2016, ss. 25-48.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 3, Issue 5, March 2016, pp. 25-48.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2016516904

UŞŞAKİZÂDE HASİB EFENDİ'NİN ZEYL-İ ŞAKÂ'İK'I İLE ŞEYHÎ MEHMED EFENDİ'NİN VEKÂYİ'Ü'L-FUZALÂ'SININ MUKAYESESİ*

A Comparison of Dhayl al-Shaqa'iq of Ushaqizadah Hasib Efendi and Waqayi' Al-Fudhala of Sheikhî Mehmed Efendi

Ramazan EKİNCİ**

Özet: Osmanlı dönemi Türk kültürü ve edebiyatı sahasında araştırma yapmak isteyenlerin en temel başvuru kaynakları arasında şuarâ tezkireleri, Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye tercüme ve zeyilleri, vefeyâtnâmeler, bazı tarih kitapları, menakıbnâmeler ve çeşitli meslek gruplarına ait şahısların hâl tercümelerini ihtiva eden metinler yer almaktadır. Bunlar arasında Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye tercüme ve zeyillerinin ayrı bir ehemmiyeti vardır. Kültür tarihimizin en kapsamlı biyografik eser türlerinden birini teşkil eden bu zincirin ilk halkası, Taşköprizâde İsmâeddin Efendi'nin Arapça yazdığı eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye'dir. Telif edildiği devirden itibaren çok beğenilen bu eserin tercüme ve zeyilleri kaleme alınmıştır. Edirneli Mecdî'nin tercümesi ve Nev'izâde Atâyî'nin zeyli bunların en meşhurlarındandır. Ayrıca XVIII. asırda aynı zaman diliminde yaşamış iki Osmanlı âlimi Uşşakizâde Hasib Efendi (ö. 1724) ve Şeyhî Mehmed Efendi, (ö. 1732) Nev'izâde'nin zeyline birer zeyl yazmışlardır. Bunlardan ilki Uşşakizâde Hasib'in zeyli 1633-1695, ikincisi Şeyhî'nin zeylidir ki bu zeyil, 1633-1718 yılları arasında yaşamış şahısların hayat hikâyelerini ihtiva etmektedir. Bu makalede, Hasib'in Zeyl-i Şakâ'ik'i ile bu eseri özensiz, bilgi yönünden eksik ve hatalı bulduğunu bildirerek aynı dönemin vefeyâtını tekrar yazan Şeyhî'nin Vekâyü'l-Fuzalâ'sı tertip ve muhteva yönünden mukayese edilmektedir. Her iki eserin müşterek ve farklı tarafları belirlenerek; Şeyhî'nin, eserini kaleme alırken beğenmediğini ifade ettiği Hasib'in zeylindeki bilgileri, hiç değiştirmeksizin satırlar boyunca kitabına dâhil ettiği örnekleriyle ortaya konulmaktadır. Ayrıca Şeyhî'ye nazaran, Hasib'in zeylinin eksiklikleri tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye, Zeyl-i Şakâ'ik, Vekâyü'l-Fuzalâ, mukayese

Abstract: Among the most basic references for the researchers of Turkish culture and literature in the Ottoman period are the tazkirah (collection of biographies) of shu'ara (poets), translations and sequels (dhayl) of Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye (Shaqa'iq al-Nu'maniyyah), biographical works listing the death dates of well-known persons (wafatnamah), some history books, works dealing with supernatural features and deeds of notable historical figures (manaqıbnamah), and texts including the biographies (tarjama al-hal) of persons from various occupations. Of these, translations and sequels of Shaqa'iq al-Nu'maniyyah have particular importance. The first ring of this chain representing one of the most extensive genres of biographical works in Turkish cultural history is eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (al-Shaqa'iq al-Nu'maniyyah fi 'Ulama al-Dawla al-'Uthmaniyya) written in Arabic by Taşköprizâde İsmâeddin Efendi. Having been highly favoured since it was written, this work was translated multiple times, and epitomes and sequels were written to it. Among the most famous ones of these are the translation by Edirneli Mecdî and the sequel (dhayl) by Nev'izâde Atâyî (Nev'izadah Atayi). Furthermore, each of two contemporary Ottoman scholars who lived in the 18th century, Uşşakizâde Hasib [Ushaqizadah Hasib] (d. 1724) and Şeyhî Mehmed Efendi [Sheikhî Mehmed Efendi] (d. 1732), wrote a sequel to the sequel by Nev'izâdah. The first one, the sequel by Ushaqizadah Hasib deals with the life stories of the persons having lived from 1633 to 1695 while the second one, the sequel by Sheikhî, contains the life stories of the persons having lived from 1633 and 1718. This paper aims to compare, in terms of context and contents, Zeyl-i Şakâ'ik (Dhayl al-Shaqa'iq) by Hasib with Vekâyü'l-Fuzalâ (Waqayi' Al-Fudhala) by Sheikhî who stated that the former had incomplete and erroneous information and thus he re-wrote the wafatnamah (biographical work listing the dates of death of well-known persons) pertaining to the same period. The present study reveals the common and distinct features of both works,

* Bu makale, 15-17 Mayıs 2014 tarihlerinde Kayseri'de Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu hatrasına gerçekleştirilen "IX. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu"nda aynı adla sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** (Dr.), Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa/Türkiye, e-mail: ramazanevinci@hotmail.com

and showcases the pieces of information in the sequel by Hasib, which Sheikhî stated that he disliked when he wrote his own work, with the exact examples of these pieces information covering many lines as included in Sheikhî's book. Furthermore, this paper points out the deficiencies of the sequel by Hasib compared to that of Sheikhî.

Key Words: Shaqa'iq al-Nu'maniyyah, Dhayl al-Shaqa'iq, Waqayi' Al-Fudhala, comparison

Giriş

XVI. asır, sadece Türk siyasi tarihi açısından değil, Türk kültür, edebiyat ve sanat tarihi açısından da önemli gelişmelerin meydana geldiği bir devirdir. Osmanlı Devleti'nin çok geniş sınırlara ulaştığı; saray teşkilatı, ilmiye teşkilatı vb. devlet kurumlarının müesseseseleşmeye başladığı; devletten imparatorluğa geçişin tamamlandığı; mimari, kültürel, sanatsal ve edebî faaliyetlerin revaçta olduğu; Fuzûlî, Hayâlî, Bâkî gibi edebiyat tarihimizin en meşhur şairlerinin yetiştiği bir dönemdir. Devletin bütün müesseselerindeki tekâmüle paralel olarak edebiyatın da hemen hemen bütün şubelerinde, daha evvel müstakil bir hüviyette olmayan yeni türler ortaya çıkmış ve zamanla çeşitlenerek gelişmiştir.

Anadolu sahası Türk edebiyatındaki ilk örneklerine Osmanlı kroniklerinde rastlanılan biyografik metinler,¹ bilhassa XVI. asırda müstakil bir hüviyet kazanarak şair, âlim, mutasavvıf ve hattatların hâl tercümelerinin anlatıldığı çeşitli gruplara ayrılmıştır. Biyografi yazarı Osmanlı bilginleri Arap edebiyatındaki tabakât geleneği ile Fars edebiyatındaki tezkire geleneğindeki eserleri kendilerine model almışlardır. XVI. asır şairlerinden Sehî Bey'in kaleme aldığı *Heşt-Behişt* adlı şairler tezkiresi, tabakât sisteminin uygulandığı ilk biyografik metindir. Mollâ Câmî'nin *Bahâristân*'ı ve Devletşâh'ın *Tezkiretü's-Şuarâ*'sından etkilenmekle birlikte Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâ'is*'i model alınarak yazılan² bu eserde tabakaların sınırını belirleyen bahis konusu edilen şahsiyetin Osmanlı bürokrasisindeki yeri, vefat tarihi ve mesleğindeki konumudur. Bundan sonra yazılan biyografik metinlerde “tabaka”nın yerini Kastamonulu Latîfî'nin *Tezkiretü's-Şuarâ* ve *Tabsiratü'n-Nuzamâ*'sında “fasıl” ve Bağdatlı Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sında “ravza” almış olsa da her bölümün sınırlarını belirleme ölçütleri değişmemiştir. Bu eserlerden sonra Taşköprizâde Ahmed Efendi tarafından 965'te (1558) basit bir Arapçayla kaleme alınan *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye*³ adlı eserde tabakayı belirleyen ölçütler değişmiştir. Taşköprizâde, Osman Gâzî'den başlayıp Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar yaşamış mutasavvıf ve âlimlerin hâl tercümelerini yazdığı eserinde her padişah devrini bir tabaka kabul etmiş ve metnini 10 tabaka olacak şekilde tertip etmiştir. Kitaptaki 10. tabaka olan Kanuni Sultan Süleyman devri âlimlerinin hayat hikâyeleri, Taşköprizâde'nin kendi biyografisiyle neticelenir. Kendinden bahsetmenin uygun olmadığı bir gelenekte Taşköprizâde “yenilik” kabul edilebilecek bir tasarrufta bulunmuş ve kendi hâl tercümesini kendisi yazmıştır. 521 şahsın hayat hikâyesini anlatan *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye* yazıldığı devirden itibaren çok büyük teveccühe mazhar olmuş, ilim meclislerinde okunmuş, kısa sürede birçok nüshası istinsah edilerek yayılmıştır. Daha müellifi hayatta iken Türkçeye çevrilen eserin telhis ve müntehabları kaleme alınmış, ayrıca birçok yazar tarafından esere Arapça ve Türkçe zeyiller yazılmıştır. İlk Türkçe tercümesi Belgradlı Hâkî'ye⁴ ve ilk zeyli Âşık Çelebi'ye⁵ ait olan *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'nin en meşhur tercümesi Edirneli Mecdî'nin *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*⁶ ve en meşhur zeyli de Mecdî'nin çevirisini tezyil eden Nev'îzâde Atâyî'nin *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik*⁷ ıdır.

¹ Feridun Emecen, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 1999, s. 85.

² Haluk İpekten vd., *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yay., Ankara 2002, s. 30.

³ Eserin tenkitli neşri için bkz. Ahmed Suphî Furat, (hzl.), *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye*, İstanbul 1985. Ayrıca en son tercümesi için bkz. Muharrem Tan, *Taşköprülüzâde, Osmanlı Bilginleri*, İz Yay., İstanbul 2007.

⁴ Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, *Hadâ'iku'r-Reyhân*, Nuruosmaniye Ktp. 3379.

⁵ Âşık Çelebi, *Tetimmetü's-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Fâtih 4413.

⁶ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, (tıpkıbasım: A. Özcan), Çağrı Yay., İstanbul 1989.

⁷ Eser üzerine Suat Donuk tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır. *Nev'îzâde Atâyî, Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa 2015.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden eserler ise Nev'îzâde Atâyî'nin *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*'ma Uşşâkîzâde Hasîb Efendi ve Şeyhî Mehmed Efendi'nin yazdıkları zeyillerdir.⁸

Osmanlı dönemi biyografik eserleri incelendiğinde, yazarların önemli bir kısmının, metinlerini telif ederken kendilerinden evvel kaleme alınmış hâl tercümesi kitaplarından yararlandıkları görülecektir. Bu yararlanmalar kimi zaman sadece küçük bir bilgi aktarımı seviyesinde, kimi zaman özetleme şeklinde, kimi zaman da sayfalar boyunca süren doğrudan nakletme şeklindedir. Her ne kadar bazı yazarlar, kullandıkları kaynakları bildirseler de umumiyetle çoğu müellif, kaynak zikretmeden bu tür alıntılar yapmışlardır. Böylesi durumlar ancak araştırmacıların dikkati ve mukayeseli çalışmaları neticesinde tespit edilebilmektedir. Bu tür eserlerden zikredecek olursak:

- Beyânî'nin tezkiresi, Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ*'sının özeti mahiyetindedir.⁹
- Nev'îzâde Atâyî zeylini kaleme alırken birçok biyografiyi Âşık Çelebi'nin *Tetimmetü's-Şakâ'ik*'n-Nu'mâniyye adlı Arapça zeylinden istifade etmiştir.¹⁰
- Kâtip Çelebi'nin Türkçe *Fezleke*'sinde yer alan biyografilerin bir kısmı, Nev'îzâde'nin *Şakâ'ik* zeylinden iktibas edilmiştir.
- H. Hüseyin Ayvansarâyî'nin şair ve yazarlar hakkında kaleme aldığı *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*'si, yazarın *Hadîkatü'l-Cevâmi* ve *Mecmûa-i Tevârih*'inden seçme kişilerin biyografilerini ihtiva eder.¹¹
- Faik Reşâd'ın *Eslâf*'ındaki bazı biyografiler, Muallim Nâcî'nin *Osmanlı Şairleri*'nden alıntılanmıştır.¹²

Bu tür örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Bilginin ilk kaynağına ulaşmak, edebiyat tarihi araştırmacısına çoğu zaman doğru hüküm vermede yardımcı olacaktır. Söz konusu düşünceden hareketle aynı eseri tezyil eden iki yazar, Hasîb ve Şeyhî arasında mukayese yapılmaya karar verilmiş; yapılan karşılaştırma neticesinde çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Mukayeseye başlamadan evvel her iki yazar ve zeyilleri hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

1. Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhîm Hasîb ve Zeyl-i Şakâ'ik'ı¹³

Asıl ismi İbrahim'dir. 1664'te İstanbul'da doğdu. Osmanlı ilmiye sınıfı arasında mühim bir yere sahip olan Uşşâkîzâdeler ailesinden Seyyid Abdülbâkî Efendi'nin oğludur. Annesi Nakîbüleşrâf¹⁴ Seyrekzâde Seyyid Abdurrahman Efendi'nin kızı Sâliha Hanım'dır. Şairin seyyidliği anne tarafından gelmektedir. Babasının dedesi Halvetiyye tarikatının Uşşâkiyye kolunun kurucusu Hüsâmeddîn-i Uşşâkî'dir. Seyyid İbrahim Efendi önce babasından ve devrinin önde gelen âlimlerinden özel dersler alarak büyüdü. Babasının 1679'da Mekke

⁸ Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâiyü'l-Fuzalâ*'sına Fındıklılı İsmet Efendi *Tekmiletü's-Şakâ'ik Fi Hakk-ı Ehli'l-Hakâ'ik* adında bir zeyl yazmış ve bu eserle birlikte *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'nin zeyl silsilesi tamamlanmıştır. Bu eserle alâkalı kapsamlı bir değerlendirme için bkz. İsmail Yıldırım, "Fındıklılı İsmet Efendi'nin Tekmiletü's-Şakâ'ik Fi Hakk-ı Ehli'l-Hakâ'ik'ı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s. 11-29.

⁹ Aysun Sungurhan, (hzl.), *Mustafa Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ*, Kültür Bakanlığı e-kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78462/beyani---tezkiretus-suara.html> [15.04.2014] s. 13.

¹⁰ Suat Donuk, "Âşık Çelebi'nin Arapça, Nev'îzâde Atâyî'nin Türkçe Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Zeylindeki Ortak Biyografilerin Mukayesesi", *TEKE Dergisi*, 4/4, 2015, s. 1524-60.

¹¹ Ramazan Ekinci (hzl.), *H. H. Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, Buhara Yay., İstanbul 2013, s. 53.

¹² Cemal Kurnaz (hzl.), *Muallim Nâcî, Osmanlı Şairleri*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 5.

¹³ Yazarın hayatı *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'ne yazılan şu maddeden özetlenmiştir: Ramazan Ekinci, "Hasîb, Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim," <http://www.turkedebiyatisimlersozluugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1134>

¹⁴ Hz. Peygamber soyundan olan ve o soydan gelen kimselerin işlerine bakmak, her türlü kayıtlarını tutmak, kendilerinin uygun işlerde çalışmasını sağlamak, haklarını korumak, fey ve ganîmetten alacakları hisseleri tâkip etmek gibi işlerle resmen görevlendirilmiş olan kimse. <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=nakib&mi=0> [erişim tarihi: 05.03.2015] Ayrıntılı bilgi içi bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşrâf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 332-4.

kadılığına tayin edilmesiyle mülazemete kabul edildi. Belli bir süre alt derecedeki medreselerde görev yaptıktan Muharrem Ağa Medresesi, Ebülfazl Mahmûd Efendi, Hammâmiyye ve Ûlâ-yı Hüsrev Kethüda Medresesine tayin edildi. 1699'da Sahn-ı Semân medreselerinden birine tayin edildi. Bu arada *Zeyl-i Atâyî*'ye zeyl yazdığı, dönemin şeyhülislâmı Seyyid Feyzullah Efendi tarafından duyulunca 1702'de Edirne'ye davet edildi. Kendine Evreşe kazası arpalık olarak tevcih edildi. Ayrıca şair, Seyyid Feyzullah Efendi'yle olan samimiyetini ilerleterek onun meclislerine dâhil oldu. Osmanlı tarihlerinde Edirne Vak'ası olarak zikredilen isyanda Feyzullah Efendi'ye yakınlığı bilinen Seyyid İbrahim Efendi de zarar gördü. İsyân esnasında Uzuncaova'ya kaçtı. Burada da kendini güvende hissetmeyince isyanın bitmesine yakın Edirne'ye geri döndü. Şeyhülislam ve maiyetine yakınlığı aleyhinde kullanıldı ve rütbesi tenzil edilerek Beşiktaş'taki Barbaros Hayreddin Paşa Medresesi'nde görevlendirildi. 1704 yılından itibaren tekrar yükselmeye başlayan İbrahim Efendi, 1706'da Medine kadısı oldu. Burada şeyhülharemlik rütbesine sahip oldu. Kendi arzusuyla Medine kadılığından ayrıldıktan sonra Mandalyat ve Ayazmend kazaları arpalık olarak verildi. 1713'te İzmir kadılığına getirildi ve bir yıl sonra azledildi. Kendisine Gediz ve Yenipazar kazaları arpalık olarak verildi. Bundan sonra herhangi bir görev almayan Seyyid İbrahim Efendi 24 Haziran 1724'te vefat etti ve Keskin Dede Mezarlığı'na defnedildi. Şiirlerinde Hasîb mahlasını kullanan şairin *Zeyl-i Şakâ'ik*'i ve 1695-1712 arasındaki vak'aları anlattığı *Târîh*'i vardır.

Zeyl-i Şakâ'ik: Uşşâkîzâde Hasîb'in Nev'îzâde Atâyî'nin *Hadaîku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik* adlı kitabına yazdığı zeyildir. Müstakil bir ismi bulunmayan eser *Zeyl-i Atâyî*, *Zeyl-i Şakâ'ik* ya da müellifin kendi tabiriyle *Zeyl-i Zeyl*, *Tekmiletü'z-Zeyl* isimleriyle anılmıştır. Nev'îzâde Atâyî'nin 1634'te vefat etmesi sonucu *Hada'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik*'in 17. tabakası olan Sultan IV. Murad devri ulema ve şeyhlerinin biyografileri yarım kalmıştır. Hasîb, öncelikle Atâyî'nin zeylini ikmâl ederek *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* külliyatını 21. tabaka olan II. Ahmed dönemine kadar getirmiştir.

Eser, 1042-1106/1634-1694 yılları arasında yaşamış 540 kişinin biyografisini ihtiva etmektedir. Hasîb, zeylini 1699 yılında yazmaya başlamış ve 1702 yılında bitirmiştir. Yazar, zeylini kaleme alırken seleflerinin metodunu takip ederek her padişah dönemini bir tabakaya ayırmıştır. Padişahın ölümünden sonra dönemin vefeyâtını kaydetmiş ve yine o dönemin kısaca tarihini yazmıştır. Ardından aynı dönemde görev yapan sadrazam, şeyhülislam, kazasker ve İstanbul kadılarının listesini vermiştir. Ayrıca müellif biyografisini verdiği şahısla alakalı herhangi bir latife, hikâye, kerâmet vb. anekdotlar varsa bunları da eserine dâhil ederek kitabını yeknesak bir anlatımdan kurtarmıştır. Şair olan ulema ve meşâyihin şiirlerinden örnekler sunmuş, varsa ilmî ve edebî eserlerinin isimlerini zikretmiştir. Kitabın dili, bahis konusu edilen şahsiyetin Osmanlı ilmiye sınıfındaki yerine göre sadeleşmekte ve ağırlaşmaktadır. Yazar özellikle şeyhülislâmlar, nakibüleşraflar ve kendi aile efradından bahsettiği bölümlerde sanat kaygısı güderek üçlü, dörtlü Farsça terkiplerle kurulmuş uzun, secili cümleler kullanmaya özen göstermiştir.

Zeyl-i Şakâ'ik, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye ithaf edilmiştir. Zeylin tamamlanma tarihiyle Edirne Vak'ası'nın zuhuru aynı döneme denk gelmiştir. Yazar zeylini beyaza çekmeden isyan başlamış, başına gelen olumsuzluklar neticesinde eserini yakmayı dahi düşünmüştür. Sonraki yıllarda esere çeşitli ilaveler yaptıktan sonra mevcut ithafı değiştirmeksizin Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'ya yönelik ithafı da ekleyerek eserini tebyiz etmiştir. Birçok nüshası bulunan eserin müsvedde hattından hareketle bir doktora tezi hazırlanmıştır.¹⁵

¹⁵ Ramazan Ekinci, (hızl.), *Uşşâkîzâde Hasîb'in Zeyl-i Şakâ'ik'i* (İnceleme-Metin-Dizin), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa 2014. (Eser, basım aşamasındadır.)

2. Şeyhî Mehmed Efendi'nin Vekâyi'ü'l-Fuzalâ'sı¹⁶

İsmi Mehmed'dir. 1668'de İstanbul'da doğdu. Dedesi, Simkeşbaşı Mehmed Ağa; babası, dönemin şairlerinden ve Şeyh Abdülahad Nûrî Efendi'nin halifelerinden Emir Buhârî Dergâhî şeyhi Simkeş-zâde Hasan Feyzî Efendi'dir. Yazarın hayatı hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Kaynaklar onun hayatından ziyade eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. İlk eğitimini Nakşî şeyhi olan babasından aldı. Devrindeki diğer âlimlerden de dersler alarak medrese tahsilini tamamladı. 1685'te Anadolu Kazaskeri Ebû Sa'id-zâde Feyzullah Efendi'den mülâzım oldu. Bir süre onun tezkireciliğini yaptı ve ardından bazı medreselerde görevlendirildi. 1102/1690-91 yılında babasının ölümü üzerine onun yerine Edirnekapı dışında Ortakçılar'da bulunan Emîr Buhârî Dergâhî'nin şeyhliğine getirildi. Burada yaklaşık kırk yıl ders verdi ve postnişinlik yaptıktan sonra İstanbul'da 1145/1732-33 yılında vefat etti. Şeyhi olduğu dergâhın haziresine defnedildi. Şairliğinden ziyade nâsırlığı ön planda olan Mehmed Efendi, şiirlerinde Şeyhî mahlasını kullanmıştır. *Vekâyiü'l-Fuzalâ'sı* ve kendisine izafe edilen ancak günümüze ulaşmamış olan *Takvîmü't-Tevârîh Zeyli*, *Cihân-nümâ-yı Avrupa* ve *Dîvân'ı* vardır.

Vekâyiü'l-Fuzalâ: Şeyhî Mehmed Efendi'nin en önemli eseridir. *Vekâyiü'l-Fuzalâ* adlı biyografi kitabı Nev'î-zâde Atâyî'nin *Hadâiku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's-Şakâ'ik*'ına yazılmış zeyldir. Eserde "tabaka" genel başlığıyla 1042-1143 / 1632-1730 yılları arasında yaşayan âlim ve şeyhler hakkında bilgi verildikten sonra dönemin şairleri ayrı başlık altında anlatılır ve şiirlerden örnekler verilir.

Şeyhî Mehmed Efendi, Nev'îzâde'nin *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*'ını okuduktan sonra, bu esere bir zeyl yazma arzusu duyduğunu, eserine Nev'îzâde'nin zeylinde bulunmayan yeni kısımlar ilave etmeyi düşündüğünü bildirmiştir. Bu konuda bilgi ve belge toplarken, (Hasîb'in zeylinin ismini zikretmeksizin) 1106 yılına kadar yazılmış bir zeyli gördüğünü beyan ederek eseri incelediğini ve beğenmediğini ifade etmiştir.

Şeyhî Mehmed Efendi, eserini Atâyî'nin zeylinde yer almayan âlim ve şeyhleri bahis konusu ederek başlatmıştır. Selefleri gibi her padişah dönemine bir tabaka tahsis etmiş ve o dönemin 40 açelik ve üzerindeki medreselerde görev yapmış müderrisleri, tarikat şeyhlerini ve seleflerinden farklı olarak şairleri de kitabına dâhil etmiş ve ölüm tarihlerine göre sıralamıştır. Ayrıca her padişah döneminin sonuna görevde bulunmuş Kırım hanlarının ve sadrazamların biyografisini eklemiş; Rumeli ve Anadolu kazaskerleriyle nakibüleşrafları; başta İstanbul olmak üzere Ankara, Bağdat, Bosna, Bursa, Diyarbakir, Edirne, Erzurum, Eyüp, Filibe, Gence, Halep, Hemedan, Galata, İzmir, Kayseri, Konya, Kudüs, Kütahya, Lefkoşe, Manisa, Maraş, Medine, Mekke, Mısır, Revan, Sakız, Selânik, Sofya, Şam, Tebriz, Tokat, Trablusşam, Üsküdar ve Yenişehir-i Fenar gibi yerlerde kadılık yapanların listesini vermiş, her padişah devrine ait siyasal olayları da özetlemiştir. Bunlar arasında vakanüvis tarihlerinde yer almayan 1142 / 1729-30 yılı olaylarının ayrı bir önemi vardır.

Vekâyiü'l-Fuzalâ'nın ilk cildi IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde yaşamış ulema, meşayih, vüzera ve şuaranın biyografilerini ihtiva etmektedir. Bu ciltte 1047 şahsın tercüme-i hâli bahis konusu edilmiştir. Eserin II. cildi, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa devirlerini ve III. Ahmed devrinin 1130 / 1718 tarihine kadar yaşamış 775 kişinin biyografisini kapsamaktadır. Eserin son cildinde ise 1718'den Sultan III. Ahmed devrinin sonu olan 1730 tarihine kadar yaşamış 236 kişinin hayatı anlatılmaktadır. *Vekâyiü'l-Fuzalâ*'nın tamamında şairler kısmında bahis konusu edilen şair sayısı 331'dir. Bu sayıya farklı bölümlerde hayat hikâyelerine yer verilen mutasavvıf ve müderris şairler de dâhil edildiğinde eser, edebiyat tarihimizde kaleme alınmış en hacimli şair tezkireleri grubuna girer. Ayrıca bugün divanı ele

¹⁶ Yazarın hayatı *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'ne yazılan şu maddeden özetlenmiştir: Ramazan Ekinci, "Şeyhî, Simkeşzâde Mehmed Efendi", <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1288>. Makale boyunca *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'dan verilen örnekler, A. Özcan'ın tıpkıbasımını yaptığı metinden alınmıştır. Bildirilen sayfa numaraları söz konusu metne aittir. Bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, (tıpkıbasım: A. Özcan), Çağrı Yay., İstanbul 1989.

geçmeyen birçok şairin şiirlerinden nümuneler ihtiva etmesi esere ayrı bir ehemmiyet kazandırmıştır. Şeyhî, bilhassa meşhur şairlerin şiirlerinden çok fazla alıntı yapmış ve mümkün olduğunca yazar ve şairlerin eserlerinin isimlerinin tamamını bildirmeye gayret etmiştir.

Tamamı 3 cilt olan *Vekâyi'ül-fuzalâ*'nın ilk iki cildi, Şeyhî Mehmed Efendi tarafından yazılarak 1130 senesinde tamamlanmış; III. Ahmed devrinin sonuna kadar yaşamış ulemanın anlatıldığı son cilt ise (1130-1143) Şeyhî'nin vefatı üzerine, oğlu tarafından babasının müsveddelerinin tebyiz edilmesiyle tamamlanmıştır.¹⁷

3. Şeyhî'nin Hasîb'in Zeyline Yönelttiği Tenkitler ve Bu Tenkitler Hakkında Bazı Tespitler

Klasik Türk edebiyatı eserlerinin hemen hemen tamamında bir “sebeb-i te'lif” bölümü bulunmakta, şair veya yazar eserini niçin kaleme aldığını izah etmektedir. Telif edilen eser dinî nitelikte bir metin değilse umumiyetle yazım sebepleri arasında ya bir mevzudaki eksiği kapatarak konunun anlaşılmasını sağlamak ya “hâtif” denilen gayptan gelen bir sesin yönlendirmesi veya eşten, dosttan birilerinin yazması yönündeki ısrarı yer almaktadır. Şeyhî de eserini kaleme almasının gerekçelerini anlattığı mukaddime kısmında “eserinin yazılmasının gerekliliğini” okuyucuna izah etmek adına çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Burada kendinden evvel aynı mevzu üzerine yazılmış olan Uşşâkîzâde Hasîb'in zeylini isim vermeden, üstü kapalı bir şekilde tenkit etmiştir:

“Nev'î-zâde 'Atâyi Efendi'nün ol *Şakâ'ik-ı Hadâ'ik*-tırâza târih-i mezbûrdan biñ kırk iki sâline gelince sâye-nişin-i nihâl-i rahmet olan 'ulemâ-yı kirâm ve meşâyiğ-i fiğhamuñ aḥvâlini tafşil eylediği zeyl-i müstevcibü'l-meyl-i sevḳ-dişâr kirâren mirâr melhûz-ı lihâza-i şu'ûrum ve dîde-i itkân u iz'ân ile manzûrum olmağla keyfiyyet-i aḥvâl-i selefefatun ve ol vâdide taḥşil-i tefennün eyledüğümden nâşi târih-i zeyl-i merḳûmdan ilâ yevminâ hâzâ dürer-i evşâf-ı 'ulemâ ve meşâyiği silk-i taḥrîre nazm ile zeylü'z-zeyle arzû ve zeyl-i mezkûrda meşûr olan cumhûrdan mâ'adâ kadem-resîdegân-ı pâye-i mevleviyyet ve maḥfil-nişân-ı icrâ-yı şerî'at olan mevâlî-i 'izâm 'alâ tarîki'l-velâ kitâbet ve zîver-i Bâğçe-sarây-ı emâret olan hânân-ı Kırım ve fülke-nişin-i emâret-i kulzûm-i beyzâ olan vüzerâ ve 'azîzân-ı Mısr-ı zâtü'l-ehrâm olan dilîrân-ı ma'delet-pîrâ ve aḡayân-ı Yeñiçeriyân aḥvâl-i 'ibret-intimâların beyâna cüst ü cü ve her ḡabaḡanuñ âḡiri 'alâ tertîb-i ḡurûfi'l-hecâ beyân-ı zümre-i şu'arânuñ maḡarrı kılınmaḡ derûn-ı iḡlâş-meşḡunda câygîr ve ol muḡazzire-i leḡâfet-i ḡanâ'ata nâm-zedlik mâ fi'z-zamîr idi.

Lâkin tehiyye-i esbâb-ı vuşûle kılllet-i biḡâ'a sebeb-i te'ḡîr olmağla ruḡsâr-ı ḡâhiş verâ-yı perde-i ḡayâlden nezzâre-künân iken ba'z-ı hünermendân-ı zamâne ol dürr-i yektâ-rev-i vâdî-i 'irfâna pey-rev olmağla mecmû'a-i maḡlûbeye ḡuḡbe-senc-i şürû' ve biñ yüz altı senesine gelince taḡîr-i aḡyâr-ı 'ulemâ-yı kirâm ile mu'accele-dâd-ı 'arûs-ı merâm olduğu mesmû' olduğda irsâl-i vesâ'it-i enzâr-ı şu'ûr olup manzûrum olan şafaḡât âyine-i pür-ḡubâr-âsâ kedernâk-i tesâmûḡ olduğundan mâ'adâ cümleñün aḡvâlin câmi' olmamağla nâ-sezâ-yı i'tinâ ve nâ-maḡbûl-i evliyâ-yı nik ü bed feḡmândan idüğü şüret-nümâ olduğda ḡâhiş-i sâbîḡ üzere maḡcûbe-i mestûretü'l-'izâr vesâtet-i ilḡâh-ı ḡullân ile 'arz-ı didâr itmek edevâtına mübâderet ve Nev'î-zâde merḡûmuñ zeyli nihâyet bulduğı biñ kırk üç senesinden biñ yüz otuz sâline gelince -ki târih-i taḡrîrdür- ḡâbnâk-i mehd-i rahmet olan evşâf-ı 'ulemâ-yı kümmel ve aḡvâl-i meşâyiğ-i cümmel 'ale'l-vechi'l-ekmel taḡrîr olunmağla mübâşeret ve meydân-ı levḡa-i imlâda dest-i ḡâme-i iḡtidâr ile şaf-beste-i sûtûr olan ecnâs-ı elfâz-ı âşinâyı libâs ma'rûz-ı sūdde-i Sidre-esâs-ı ḡazret-i şadr-ı 'âlî mekârim istînâs kılınmağ için nâm-ı nâmî-i Âşâf-ı 'âlî-şân ser-levḡa-i dîbâce-i ceride beyân kılındı.”¹⁸

Hasîb'in zeylini beğenmediğinden aynı döneme tekrar zeyl yazma ihtiyacı duyan Şeyhî, Hasîb'in eserine şu tenkitleri yöneltmektedir:

¹⁷ *Vekâyi'ül-fuzalâ*'nın 3. cildi Şeyhî'nin oğlu tarafından tertip edildiği için mukayesede değerlendirme dışı tutulmuştur.

¹⁸ Şeyhî, *a.g.e.*, s. 2.

- Eksikliklerinden dolayı tozlu bir ayna gibi keder vericidir.
- Bahis konusu edilen dönemde yaşamış ulemanın tamamının biyografilerini ihtiva etmemektedir.
- İtinadan yoksundur.

Hasîb'in zeylinde bahis konusu edilen kişi sayısı, Şeyhî'nin zeylindeki şahıs sayısına nazaran oldukça azdır. Hasîb, eserinde biyografisini yazdığı kişilerin sayısının azlığına istinaden yaptığı şu açıklama, Şeyhî'ye doğrudan bir yanıt olabilecek mahiyettedir:

“Bu devlet-i ‘aliyyede intikâl-i dârü'l-ķarâr iden ‘ulemâ vü meşâyiħdan aħvâllerine zafer-yâb olduğumuz bu mertebedir. Ba‘zılarınıñ aħvâli bilinüp vefâtı târiħi bilinmeyüp ve ba‘zılarınıñ ancak vefâtı bilinüp aħvâline ķaķı‘en zafer bulunmamağla bu bâbda şâhibü’z-zeyl Nev‘î-zâde ‘Atâyî Efendi merħûma iķtifâ olunmuşdur. Fi’l-ħakıķa ol târiħde Hızır Işık ve Taşcı Delisi ve Deli Ahmed Çelebi emşâli bu şehrde ve eķrâf-ı memâlik-i ‘Oşmâniyye’de mecâzîb-i meşâhir bi-nihâye olup ancak mezkûrünüñ aħvâline zafer müyesser olmamağla bu mertebe ile iķtifâ olup bilâ-yakîn efsânenen iķtirâz olındı.”¹⁹

Hasîb, sadece elinde kesin bilgi bulunan şahısların biyografilerini eserine dâhil ettiğini; vefat tarihini tespit edemediklerini ve hayatı hakkında yeterli malumata ulaşamadığı kişileri ise bahis konusu etmediğini bildirmiştir.

Şeyhî, Hasîb'i hangi açıdan olduğunu bildirmeksizin özensizlikle suçlamıştır. Eser tertibi yönünden değerlendirildiğinde bu iddianın gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Hasîb'in zeyli, tertip açısından seleflerinin eserleriyle mukayese edilerek incelendiğinde çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Yazar zeylinde, sadece Atâyî'nin zeylinde yer alan tarikat silsilelerine değinmemiş; buna mukabil olarak kendinden evvel hiç bahsedilmeyen Kırım hanlarının azil ve nasb tarihlerine yer vermiştir. Bunların dışındaki her şey kendinden evvel *Şakâ'ik* zeyli yazarlarla aynıdır. Yazarın, bazı şahısların biyografilerini anlatırken emin olamadığı durumlarda, sonradan tamamlamak üzere boş bıraktığı birkaç yer ise, çoğu biyografik metinde görüldüğünden bir eksiklik olarak kabul edilemez.²⁰

4. Uşşâkîzâde Hasîb'in Zeyl-i Şakâ'ik'ı ile Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'sının Mukayesesi

İki eser arasındaki mukayese, farklı cihetleri itibariyle üç ayrı başlık altında incelenecektir:

4.1. Zeyl-i Şakâ'ik ile Vekâyi'ü'l-Fuzalâ'nın Tertip ve Nicelik Bakımından Mukayesesi

4.1.1. Her İki Eserin Bölümleri

Hasîb'in *Zeyl-i Şakâ'ik*'i, Nev'îzâde'nin vefatı üzerine yarım kalan IV. Murad devrinin ikmâliyle başlamış; sırasıyla 18. tabaka olan Sultan İbrahim, 19. tabaka olan IV. Mehmed, 20. tabaka olan II. Süleyman ve 21. tabaka olan II. Ahmed devri ulema ve mutasavvıflarının hâl tercümelerinin anlatılmasıyla neticelenmiştir.

Şeyhî'nin *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'sı da Hasîb'in zeylinde yer alan bütün tabakaları ele almış; buna ilâveten 22. tabaka olan II. Mustafa ve 23. tabaka olan III. Ahmed devrinin ortalarına kadar gelmiştir.

¹⁹ Ekinci, *a.g.t.*, s. 364-5.

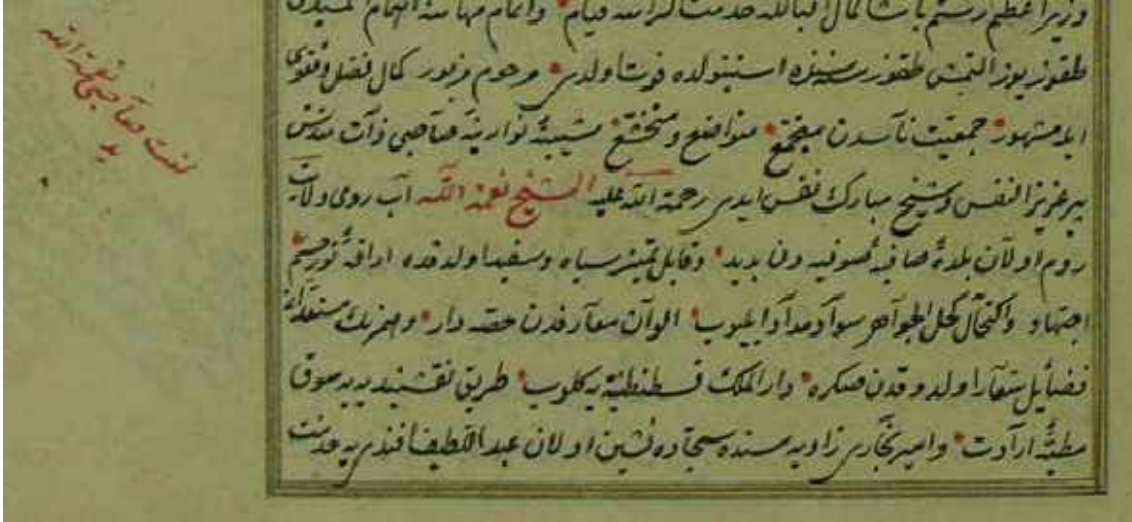
²⁰ Bu tür boş bırakmaların en yoğun olduğu biyografik eserlerden birisi Râmiz'in *Âdâb-ı Zurafâ*'sıdır. Yazar temin veya tespit edemediği bilgileri sonradan eklemek üzere boş bırakmış fakat metnine son şeklini vermeye ömrü vefa etmemiştir. Bkz. Sadık Erdem (hızl.), *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, TTK Yay., Ankara 1994.

4.1.2. Hâl Tercümesi Verilen Kişilerin Sayıları

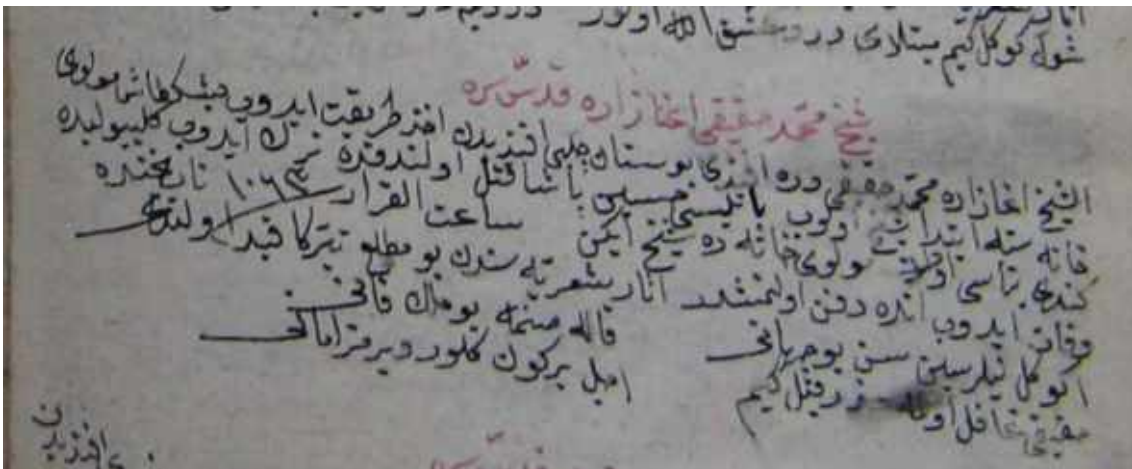
1043-1106 yılları arasında yaşamış 540 kişinin hayat hikâyesine yer veren Hasîb'e nazaran Şeyhî, eserinde 1043-1130 yılların arasında yaşamış 1822 şahsın biyografisini anlatmıştır. Şeyhî, Hasîb'le aynı dönemleri tezyil ettiği kısımda ise 1238 şahsın hâl tercümesine yer vermiştir. Ayrıca Şeyhî'nin *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* geleneğinde bir yenilik yaparak herhangi bir medresede görev yapmayan ve şairlikleriyle ön plana çıkmış kimseleri de eserine dâhil ettiği görülmektedir. Ne zeyl yazdığı Atâyî'de ne de seleflerinden herhangi birinde bu tutum görülür. Daha fazla fikir vermesi açısından Şeyhî'nin tasarrufu olan şairlerin de biyografilerinin yer aldığı kısmı göz ardı ettiğimizde bile Şeyhî'nin zeylinde 1004; Hasîb'in zeylinde ise 540 âlim, mutasavvıf ve devlet adamının hayatı söz konusu edilmiştir. Hasîb'in zeylinde yer alıp da Şeyhî'nin zeylinde biyografisine yer verilmeyen kimse yoktur.

4.1.3. Biyografisi Yazılan Şahısların Lakaplarının Verilişi

Osmanlı döneminde kaleme alınmış biyografik eserlerin bir kısmında, bilhassa vefeyâtname ve *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* tercüme ve zeyillerinde bahis konusu edilen şahsın lakabı ya der-kenâra veya metnin içine farklı renkte bir mürekkeple yazılır; metnin içine de şahsın ismi veya künyesinin yazılması âdettedir.

Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, Topkapı Sarayı Ktp. Revan 1438, vr. 60a.

H. Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, Arkeoloji Müzesi Ktp. 1101, vr. 16b

Hasîb ve Şeyhî de seleflerinin bu tasarrufuna uymuş; hayatını anlatacakları kişilerin önce lakaplarını, sonra da künye yahut isimlerini bildirmişlerdir. Hasîb'in zeyli incelendiğinde bu uygulamanın çoğu zaman dikkatsiz bir şekilde yapıldığı; kimi zaman tam bir lakap bildirilirken, kimi zaman da aynı lakaptaki şahıslarla karıştırılabilecek şekilde lakapların verildiği görülmektedir. Şeyhî ise bu hususta oldukça titiz davranmış, eseri boyunca aynı tavrını sürdürmüştür. Bilhassa karışıklıklara sebep olacak durumlarda daha açıklayıcı lakaplar kullanmayı tercih etmiştir.

Örnek olması açısından her iki yazarın aynı kişilere lakap vermedeki tasarrufları:

Zeyl-i Şakâ'ik

- Gökderelizâde Efendi
- Ahîzâde Efendi
- Râ'îzâde Efendi
- Mustalihzâde Efendi
- Nevâlîzâde Efendi

Vekâyi'ü'l-fuzalâ

- Gökderelizâde Ahmed Efendi
- Ahîzâde Seyyid Mehmed Efendi
- Râ'îzâde Kâsım Efendi
- Mustalihzâde Mehmed Efendi
- Nevâlîzâde Mahmûd Efendi

4.2. Zeyl-i Şakâ'ik ve Vekâyi'ü'l-Fuzalâ'nın Müşterek Tarafları

Yukarıda Hasîb ve Şeyhî'nin aynı dönemi tezyil ettikleri ve Şeyhî'nin *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'sının Hasîb'in *Zeyl-i Şakâ'ik*'ine duyulan tepkiden dolayı yazıldığı bildirilmişti. Ayrıca Hasîb'in zeylinde yer alan herkesin, Şeyhî'nin eserinde de bulunduğu belirtilmişti. Her iki eser arasında yapılan ayrıntılı mukayesede oldukça fazla benzerlikler tespit edilmiştir. Hasîb'in zeylinin, Şeyhî'nin *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'sından yaklaşık on beş yıl evvel 1114'te (1703) tamamladığını göz önünde bulundurduğumuzda, Şeyhî'nin Hasîb'ten yararlandığı, hatta Hasîb'in zeylinde doğru olduğuna inandığı kısımları hiç değiştirmeksizin satırlar boyu eserine dâhil ettiği görülmektedir.

Zeyl-i Şakâ'ik'ta anlatılan 540 kişinin²¹ çok büyük bir kısmının *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'da kaynak belirtilmeden kimi zaman kısmî değişiklikler yapılarak kimi zaman da olduğu gibi iktibas edildiği müşahede edilmektedir. Aradaki benzerliğin görülmesi açısından her iki eserde de yer alan biyografilerden rastgele seçilen örnekler şu şekildedir:²²

²¹ Bu şahısların 527'si madde başı yapılmış, kalan 13 kişi ise aynı madde içinde anlatılan farklı âlimlerdir.

²² *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'da altı çizili kısımlar, Şeyhî'nin Hasîb'den farklı olarak hayatını anlattığı kişinin biyografisine yaptığı eklemelerdir.

Zeyl-i Şakâ'ik**Hâcî Evhad Şeyhi Seyyid Hüseyin Efendi²³**

eş-Şeyh es-Seyyid Hüseyin İbn 'Abbās. Zağferānborlı kaşabası muzāfātından bir karyede sākin 'Abbās nām sa'ādetmendūñ ferzend-i ercūmendi el-Hācc Evhād şeyhi Seyyid Hüseyin Efendi'dür. علو الهمة من الايمان²⁴ naşşıyla 'āmil olup muqaddimāt-ı 'ulūmı diyarı 'ulemāsından taḥşile himmet ve kemā-hüve-ḥaḳḳihā tekml-i levāzım için cānib-i Sitanbul'a rihlet ve e'izze-i Ḥalvetiyye'den sābikū'z-zikr 'Abdü'l-aḥad Efendi'den inābet idüp tezkiye-i zāhir ü bāṭıne bezl-i himmet idüp ḥazret-i 'azīze ser-ṭarīḳ olmuş idi. Biñ altmış altı tārīhinde Yediḳulle ḳurbinde el-Hācc Evhād Zāviyesi'ne şeyh ve cāmi'-i şerīfine vā'iz ü nāşih naşb olunmağla Hācî Evhad Şeyhi dimekle meşhūr ve bu ta'rīfle zebān-zed-i cumhūr olmuş idi. Biñ ṭoksan beş Şafer'inde Ders-i 'ām Çelebi fevtinden Cāmi'-i Ebu'l-feth va'ziyyesiyle tekrīm olındı. Biñ yüz bir Receb'inde Bolbolcî-zāde 'Abdü'l-kerīm Efendi yerine Bāyezîd Ḥān Cāmi'inde müfessir ve şeyh-i nāsih ü müzekkir oldılar. Biñ yüz üç Receb'inde selefi yerine Süleymāniyye va'ziyyesine terfi' olunmuşlar idi. Yüz beş Cemāzi'l-āḥire'sinüñ yigirmi sekizinci yevm-i erba'āda terk-i 'ālem-i nāsūt ve kürsi-nişin-i meḥāfil-i tābūt olup Ṭopḳapusu ḥāricinde Merkez Efendi Cāmi'ine ḳurbinde defn olup va'ziyyeleri ḥālen re'isü'l-meşāyih İspirî 'Alî Efendi dāmādı Muştafā Efendi'ye ihsān olındı. Şeyh Nazmî Efendi bir ta'miyeli tārīh-i intikāl dimişdür:

Tārīḥ

Bir eksik ile hātif fevtine didi tārīḥ
Seyyid Hüseyin'ün olsun yeri İlāhî cennet

Vekāyi'ü'l-Fuzalâ**Hâcî Evhad Şeyhi Seyyid Hüseyin Efendi²⁵**

eş-Şeyh es-Seyyid Hüseyin bin 'Abbās. Zağferānborlı kaşabası muzāfātından Bacı nām karyede sākin 'Abbās nām sa'ādetmendūñ ferzend-i ercūmendi el-Hācc Evhād şeyhi dimekle şehîr Seyyid Hüseyin Efendi'dür. Muqaddimāt-ı 'ulūmı diyarı 'ulemāsından taḥşil itdükden soñra kemā-hüve-ḥaḳḳihā tekml-i levāzım için cānib-i İstanbul'a rihlet ve e'izze-i meşāyih-i Ḥalvetiyye'den eş-Şeyh 'Abdü'l-aḥad en-Nūrî Efendi'den inābet idüp tezkiye-i zāhir ü bāṭıne bezl-i himmet idüp vālid-i cāmi'ü'l-hurūf Şeyh Feyzî Hasan Efendi yerine ḥazret-i 'azīze ser-ṭarīḳ olmuş idi. Biñ altmış altı tārīhinde Yediḳulle ḳurbinde el-Hācc Evhad Zāviyesi'ne şeyh ve cāmi'-i şerīfine vā'iz ü nāşih naşb olunmağla Hācî Evhad Şeyhi unvāniyla şöret-si'ār ve bu ta'rīfle ma'lūm-ı kibār u sığār oldılar. Biñ ṭoksan beş Şafer'inde Ders-i 'ām Çelebi mahlūlinden Cāmi'-i Ebu'l-feth Sultān Mehmed Ḥān va'ziyyesi ihsān olup yüz bir Receb'inde Bolbolcî-zāde 'Abdü'l-kerīm Efendi yerine Bāyezîd Ḥān Cāmi'-i Şerifi'nde müfessir ve şeyh-i nāsih ü müzekkir olup yüz beş Cemāzi'l-āḥire'sinüñ yigirmi sekizinci erba'ā günü terk-i 'ālem-i nāsūt ve kürsi-nişin-i mahfel-i tābūt olup Mevlevî-hāne-i Yeñikapu ḥāricinde Merkez Efendi Cāmi'-i Şerifi civārında ḳurbinde defn olındılar. Şeyh Nazmî Efendi didügi tārīh-i mevzundur:

Tārīḥ

Bir eksik ile hātif fevtine didi tārīḥ
Seyyid Hüseyin'ün olsun yeri İlāhî cennet

²³ Ekinci, a.g.t., s. 979.

²⁴ "Himmetin yüceliği imandandır."

²⁵ Şeyhî, a.g.e., C. 2, s. 94-5.

Zeyl-i Şakâ'ik**Şâmî ' Abdü'l-laţîf Efendi²⁶**

el-Mevlâ ' Abdü'l-laţîf bin ' Abdü'l-bâkî el-Ba' lî el-ma' rûf bi'l-Bahâyî. Medîne-i Şâm-ı cennet-meşâmdan bedîd ve vâşıl-ı rûtbe-i dâniş ü did olduĝda Ba' lbek nâm beldeye irtihâl ve tekmil-i ' ulûm-ı zâhireye iştiĝâl ve fûnûn-ı edebiyeyi iĝmâl eyleyüp mâlik-i sermâye-i isti' dâd ve vâşıl-ı şabîhatü'l-' id murâd olduĝdan soñra dârü'l-mülk-i İstanbul'a vâşıl ve şadrü'l-ifâde Şeyhü'l-İslâm Minĝârî-zâde Efendi âsitânesine dâhil olup ĥidmetlerinde şem' -i meclis gibi kâ'im ve istifâza-i pertev-i ' inâyetlerinden mülâzım olup sâlik-i tarîĝ-ı kazâ ve nâ'il-i mertebe-i ĥükm ü imzâ oldu. Kaşabât-ı Rûm-ı mahrûsetü'l-eţrafda ihrâz-ı kaşabâtü's-sebaĝ-ı ' adl ü inşâf itdükden soñra Trablus-ı Şâm mevleviyetiyle mazhar-ı ikrâm-ı kirâm oldılar. Ba' de'l-' azl ve'l-infişâl yetmiş beş ĥudûdında ma' zül ve yerlerine Şadrü'd-dîn-zâde Efendi vâşıl oldu. Yetmiş yedi Ramazân'ında Başmaĝcı-zâde maĥdümü yerine Belĝrad-ı behişt-âbâd kazâsı virildi. Yetmiş sekiz Cemâzi'l-âĥire'sinde münfaşıl ve yerlerine Nisbeti ' Alî Efendi vâşıl oldu. Seksen bir Zî'l-ĥicce'sinde Hâbil-zâde Efendi yerine Filibe kazâsı ' inâyetiyle ta' zîm olındı. Ğurre-i Muĥarremü'l-ĥarâmda mansıba dâhil ve on yedinci ĝün dâyin-i ecel teĝazâsıyla dârü'l-emn-i cinâna vâşıl oldu.

Mevlânâ-yı mezbûr fazîlet-i ' ilmiyye ile meşhûr, ' âlim ü fâzıl, kâmil ü mükemmil idi.

Âşâr-ı ' ilmiyyelerinden *İsti' arât*, *Metn-i Menâr* nazımları ve üzerine şerĥi vardur ve bundan mâ' adâ kaşâ'id-i ' Arabiyye'si bî-nihâyedür.

Vekâyi'ü'l-Fuzalâ**Şâmî ' Abdü'l-laţîf Efendi²⁷**

el-Mevlâ ' Abdü'l-laţîf bin ' Abdü'l-bâkî el-Ba' lî el-ma' rûf bi'l-Bahâyî. Medîne-i Şâm-ı cennet-meşâmdan bedîd ve vâşıl-ı rûtbe-i dâniş ü did olduĝda Ba' lbek nâm beldeye irtihâl ve tekmil-i ' ulûm-ı zâhireye iştiĝâl ve fûnûn-ı edebiyeyi iĝmâl eyleyüp mâlik-i ser-mâye-i isti' dâd ve vâşıl-ı şabîhatü'l-' id murâd olduĝdan soñra dârü'l-mülk-i İstanbul'a hicret ve şadrü'l-ifâde Şeyhü'l-İslâm Minĝârî-zâde Efendi âsitânesine intisâb ile cenâblarından ihrâz-ı şeref-i mülâzemet eyleyüp devr-i merâtib iderek kırk akçe medreseden a' zül iken sâlik-i tarîĝ-ı kazâ ve nâ'il-i mertebe-i ĥükm ü imzâ olmuş idi. Kaşabât-ı Rûm-ı mahrûsetü'l-eţrafda icrâ-yı ahkâm-ı şer' iyye iderek Tırhala kazâsına vâşıl ve andan daĥi münfaşıl oldukdan soñra biñ yetmiş dört Receb'inde Bâbî Mustafâ Efendi yerine Trablus Şâm mevleviyetiyle mazhar-ı ikrâm-ı kirâm olup yetmiş beş Muharrem'inde ma' zül ve yerlerine Şadrü'd-dîn-zâde Fethü'llâh Efendi mevsül oldu. Yetmiş yedi Ramazân'ında Başmaĝcı-zâde Mehmed Efendi yerine Belĝrad mevleviyeti ' inâyet olunup yetmiş tokuz Cemâzi'l-âĥire'sinde münfaşıl ve yerlerine Nisbeti ' Alî Efendi vâşıl oldu. Seksen bir Zî'l-ĥicce'sinde Hâbil-zâde ' Ömer Efendi yerine Filibe kazâsı ĥükümetiyle ta' zîm olınmışlar idi. Seksen iki Muĥarremü'l-ĥarâmı ĝurresinde kazâ-yı mezkûre dâhil ve on yedinci ĝün dâyin-i ecel teĝazâsıyla dârü'l-emn-i cinâna vâşıl oldılar. Mansıb-ı mahlûl Tavîl Hasan Efendi'ye mahall görüldü.

Mevlânâ-yı mezbûr fazîlet-i ' ilmiyye ile meşhûr, ' âlim ü fâzıl, kâmil ü mükemmil idi.

Âşâr-ı ' ilmiyyelerinden *İsti' arât*, *Metn-i Menâr* nazımları ve üzerine şerĥi vardur ve bundan mâ' adâ kaşâ'id-i ' Arabiyye'si bî-nihâyedür.

²⁶ Ekinci, *a.g.t.*, s. 663.

²⁷ Şeyhî, *a.g.e.*, C. 1, s. 380-1.

Zeyl-i Şakâ'ik**Hâcî Halife eş-Şehîr bi-Kâtib Çelebi²⁸**

Muştafâ bin 'Abdu'llâh eş-şehîr bi-Hâcî Halife. Kân-ı gevher-i 'irfân ve gevher-kân-ı ekvân olan mahrûse-i Koştantîniyye'den nümâyân olmuştur. 'Askerî tâ'ifesinden bir merdûn rüste-i rişte-i nesebi olmağın şem'-i nür-efşân-ı hidâyet, delîl-i râh-ı reşâdî ve mürşid-i hayr-ğâh-ı tefvîk-i pişvâ-yı semt-i sedâdî olmağın muqaddimât-ı 'ilmi tefehhüm ve şan'at-ı kitâbeti ta'allüm ile gerden-i istihâlî, cevâhir-i ma'ârif ile hâlî ve ceyb-i himmeti nakl-i letâ'if ile ma'âlî olduğda ber-resm-i mu'tâd zümre-i 'askeriyyeye duğul murâd eyledükde biñ otuz iki târihinde Anaolı muhâsebesi kalemine şâkird olup otuz üçde Tercân Seferi'ne revân, otuz beşde Bağdâd Seferi'nden sonra baş mukâbelede şâkirdlik ile mazhar-ı ihsân olındı. Otuz yedide Erzurum muhâşarasında bulunup otuz sekizde 'asker-i İslâm ile İstanbul'a dâhil ve vağan-ı aşıllarına vâsıl olduğdan sonra baş-ı hân-ı ifâde birle şit-i iştihârî fevka'l-'âde olan Re'isü'l-meşâyih Kâdî-zâde Efendi ders-i va'zını istimâ' eyleyüp 'ilm-i şerîf tahşiline terğib ve cehl ü dâlâlden terhibe müte'allik kemâlât-ı cevâhir-simâtın mengüş-ı güş-ı hüş idüp ol ân zimâm-ı ihtiyârın şugl ü tahşil semtine imâle idüp muqaddimât-ı 'ulüm-ı âliyyeyi şeyh-i merkûmdan i'âdeye âgâz ve bir sene miqdârı zamânda tahşil-i meleke-i terkib ve i'râb ile akrânı miyânından ser-efrâz oldı. Otuz tokuzda Hemedân ve Bağdâd seferlerin eyleyüp kırk birde yine Koştantîniyye'ye vuşul ve şeyh-i mezbûruñ halka-i ifâdelerine duğul idüp iki sene 'ale't-tevâlî derslerinden münfek olmayup *Tefsîr-i Kâdî* ve *İhyâ-yı 'Ulüm* ve *Şerh-i Mevâkıf* ve *Dürer* ve *Tarîkat* nüshaların görmüş idi. Kırk üç târihinde mesned-ârâ-yı divân-ı vezâret olan Arnavud Mehemmed Paşa 'alâ hasbî'l-emr istirdâd-ı Bağdâd mühimmâtıñ tedârik ve i'dâd için Haleb kışlasına hatt-ı rahl karar itdükde şâhibü't-terceme hacc-ı şerif ve ziyâret-i ravza-i münif niyyetiyle çıkup Haleb'den Hicâz seferine 'azimet idüp ba'de edâe'n-nesk ordu-yı hümâyün Diyârbekr'den kufül itmezden muqaddem 'asker-i İslâm'a vuşul bulup ol sene Halebü'sşehbâ kışlasında karar idüp ol şeh'r 'ulemâsıyla şöhet ve meclislerinden istifâdeye meyl ü ragbet itmiş idi. Kırk dört târihinde nigâste-i kalem-i 'acizânemüz olduğ vech üzere pâdişâh-ı 'âlî-nijâd ya'nî merhûm Sultân Murâd ile Revân teşhîrine kıyâm ve kırk beşde feth ü zafer ile hıdmet-i mezbûreyi qarîn-i iltiyâm itdükden

²⁸ Ekinci, a.g.t., s. 480-3.**Vekâyi'ü'l-Fuzalâ****Kâtib Çelebi²⁹**

el-Hâc Muştafâ bin 'Abdu'llâh eş-şehîr bi-Hâcî Halife. Kân-ı gevher-i 'irfân ve gevher-kân-ı ekvân olan mahmiyye-i Koştantîniyye'den nümâyân ve Kâtib Çelebi 'unvânıyla müşârun ileyh bi'l-benân olan el-Hâc Muştafâ Halife'dür. 'Askerî tâ'ifesinden bir merdûn rüste-i rişte-i nesebi olmağın şem'-i nür-efşân-ı hidâyet, delîl-i râh-ı reşâdî ve mürşid-i hayr-ğâh-ı tefvîk-i pişvâ-yı semt-i sedâdî olmağla muqaddimât-ı 'ilmi tefehhüm ve şan'at-ı kitâbeti ta'allüm eyleyüp ber-resm-i mu'tâd zümre-i 'askeriyyeye duğul murâd eyledükde biñ otuz iki târihinde Anaolı muhâsebesine şâkird olup otuz üçde Tercân Seferi'ne revân, otuz beşde Bağdâd Seferi'nden sonra baş mukâbelede şâkirdlik ile mazhar-ı ihsân olındı. Otuz yedide Erzenü'r-rûm muhâşarasında bulunup otuz sekizde 'asker-i İslâm ile İstanbul'a dâhil ve vağan-ı aşıllarına vâsıl olduklarında baş-ı hân-ı ifâde birle şit-i iştihârî fevka'l-'âde olan Re'isü'l-meşâyih Kâdî-zâde Efendi'nün ders-i va'zını istimâ' itmekle 'ilm-i şerîf tahşiline terğib ve cehl ü dâlâlden terhibe müte'allik kemâlât-ı cevâhir-simâtın mengüş-ı güş-ı hüş eyleyüp ol ân zimâm-ı ihtiyârın şugl ü tahşil semtine imâle idüp muqaddimât-ı 'ulüm-ı âliyyeyi şeyh-i merkûmdan i'âdeye âgâz ve bir sene miqdârı tahşil-i meleke-i terkib ve i'râb ile akrânı miyânından ser-efrâz oldı. Otuz tokuzda Hemedân ve Bağdâd seferlerin eyleyüp kırk bir senesinde yine belde-i Koştantîniyye'ye vuşul ve şeyh-i mezbûruñ halka-i ifâdelerine duğul itmiş idi. İki sene 'ale't-tevâlî derslerinden münfek olmayup *Tefsîr-i Kâdî* ve *İhyâ-yı 'Ulüm* ve *Şerh-i Mevâkıf* ve *Dürer* ve *Tarîkat-ı Muhammediyye* nüshaların gördiler. Kırk üç târihinde mesned-ârâ-yı divân-ı vezâret olan Tabanıyassı Mehemmed Paşa 'alâ hasbî'l-emr istirdâd-ı Bağdâd mühimmâtıñ tedârik ve i'dâd için Haleb kışlasına hatt-ı rahl karar itdükde şâhibü't-terceme hacc-ı şerif ve ziyâret-i ravza-i münif niyyetiyle Haleb'den Hicâz seferine 'azimet idüp ba'de edâe'n-nesk ordu-yı hümâyün Diyârbekr'den kufül itmezden muqaddem 'asker-i İslâm'a vuşul bulup ol sene Halebü'sşehbâ kışlasında karar idüp ol şeh'r 'ulemâsıyla daği şöhet ve meclislerinden istifâdeye meyl ü ragbet itmiş idi. Kırk dört târihinde pâdişâh-ı 'âlî-nijâd ya'nî Sultân Murâd Hân ile Revân teşhîrine kıyâm ve kırk beşde feth ü zafer ile hıdmet-i mezbûreyi qarîn-i iltiyâm itdükden

²⁹ Şeyhî, a.g.e., C. 1, s. 262-4.

şoñra taşhîh-i niyyet ve taşfiye-i 'azîmet birle cihâd-ı aşğardan cihâd-ı ekbere rücû' evlâ görilüp gayret-i erkân ve sebak-i mu'ahharân pây-bend-i dil-i âzâdesi olmamağın ...³⁰ fehvâsınca min ba'dü râh-ı talebde ta'abe-i nefis-i nefise tavfîn ve 'ilm-i şerîf taşhîline baqiyye-i 'ömr-i 'azizin ta'yîn idüp rızq-ı muqadderi esbâb-ı 'ilme şarf olunmak muqarrer kılup üç sene hırş-ı 'azîm ile iştiğâle şürû' eylemişler idi. 'Azîmet-i sâbîkalarında müstebid olmalarıyla kırk sekizde Sultân Murâd Hân ile Bağdâd istiğlâşına revân olmayup zamânında fazl ü 'irfân ile meşhûr sâbîkû't-terceme A'rec Muştafâ Efendi'den ta'allüm ve *Tefsîr-i Beyzâvî* evvelinden derslerin istimâ' ve tefekkür itmişler idi. Kırk tokuzda Ayaşofya ders-i 'âmî Kürd 'Abdu'llâh Efendi ve ellide Süleymâniyye ders-i 'âmî Kiçi Mehemmed Efendi derslerine hâzîr olurlardı. Elli Aşmed Hâidar telâmizesinden Sehrânî Velî Efendi zühûr itmekle mantîk ve me'ânî ve beyân fûnûn-ı celîlesin anlardan iğân, elli ikide şeyh-i merkûmdan 'ulûm-ı hadîş-i şerîfi iz'ân idüp ber-muqtezâ-yı şıdk-ı himmet, on sene miqdârı râh-ı taleb ve istifâdede esâtîzeye hîdmet itdükden şoñra ol miqdâr zamân dañi şadefce-i dil ü cân ve dürc-i dehân-ı pür-'irfânın meydân-ı ifâdede güşâde kılmağa irâde idüp evvelen muqaddimât-ı fûnûn ta'limine şürû' itmişler idi.

Elli beşde vâki' Girid Seferi taqrîbiyle hey'et ve hendese ve hisâb taşhîline meyl-i tabî'i ziyâde olmağın üstâd-ı sâbîkı A'rec Muştafâ Efendi'den her birin istifâde eylemişler idi. Ol esnâda mizâc-ı leţâfet-ı imtizâcına inşirâf tarî olmağın ta'dil-i mizâc ve müdâvât u 'ilâc sebebiyle fenn-i tıbbâ ve teşebbüs-i esbâb-ı rûhâniyye taqrîbiyle 'ilm-i harf ve esmâya dañi intisâb eyleyüp manzûme-i aşvâlin qarîn-i iltiyâm eyleyüp altmış sekiz târihine gelince naqd-i vaqt-i 'ömr-i 'azizin talebe-i 'ulûm ile müdâreseye iştiğâle tebyîz-i evrâk-ı nehâr ve tesvîd-i şafahât-ı leyâl üzere iken altmış sekiz hüdûdında 'ömrî tamâm ve devre-i âfitâb-ı hayâtı vâşıl-ı noқта-i encâm oldu.

şoñra taşhîh-i niyyet ve taşfiye-i 'azîmet birle cihâd-ı aşğardan cihâd-ı ekbere rücû' evlâ görilüp baqiyye-i 'ömr-i 'azizin esbâb-ı 'ilme şarf itmekle üç sene hırş-ı 'azîm ile iştiğâle şürû' eylemişler idi. Kırk sekiz senesinde Sultân Murâd Hân ile Bağdâd istiğlâşına revân olmayup zamânında fazl ü 'irfân ile meşhûr A'rec Muştafâ Efendi'den ta'allüm ve *Tefsîr-i Beyzâvî* evvelinden derslerin istimâ' ve tefekkür itmişler idi. Kırk tokuzda Ayaşofya ders-i 'âmî Kürd 'Abdu'llâh Efendi ve ellide Süleymâniyye ders-i 'âmî Kiçi Mehemmed Efendi derslerine hâzîr olurlardı. Elli birde Aşmed-i Hayderânî telâmizesinden Sehrânî Velî Efendi zühûr itmekle mantîk ve me'ânî ve beyân fûnûn-ı celîlesin anlardan iğân, elli ikide şeyh-i merkûmdan 'ulûm-ı hadîş-i şerîfi iz'ân idüp ber-muqtezâ-yı şıdk-ı himmet, on sene miqdârı râh-ı taleb ve istifâdede esâtîzeye hîdmet itdükden şoñra elli üç ve elli dört senelerinde muqaddimât-ı fûnûn ta'limine şürû' itmişler idi.

Elli beşde vâki' Girid Seferi taqrîbiyle hey'et ve hendese ve hisâb taşhîline meyl-i tabî'i ziyâde olmağın üstâd-ı sâbîkı A'rec Muştafâ Efendi'den her birin istifâde eylemişler idi. Elli sekiz târihinde başmuhasebede ikinci halîfelik rû'ûsı ihsân olındı. Ol esnâda mizâc-ı leţâfet-ı imtizâcına inşirâf tarî olmağın ta'dil-i mizâc ve müdâvât u 'ilâc sebebiyle fenn-i tıbbâ ve teşebbüs-i esbâb-ı rûhâniyye taqrîbiyle 'ilm-i harf ve esmâya dañi intisâb ile manzûme-i aşvâlin qarîn-i iltiyâm eyleyüp naqd-i vaqt-i 'ömr-i 'azizin talebe-i 'ulûm ile müdâreseye iştiğâle tebyîz-i evrâk-ı nehâr ve tesvîd-i şafahât-ı leyâl üzere iken biñ altmış sekiz Zi'l-hicce'sinde 'ömrî tamâm ve devre-i âfitâb-ı hayâtı vâşıl-ı noқта-i encâm oldu.

³⁰ Burada 1 beyitlik bir şiir var.

Merhûm u mezbûr fezâ'il-i celile ile meşhûr, be-taḥşîş 'ilm-i tevârîḥe şedîdü'l-intisâb, şâhib-i ma'ârif-i bî-ḥisâb, tekellüfât-ı benî nev'inden mu'riş, meşâgil-i 'ilmiyyeye mütemahhîz, mede'l-'ömr taleb-i câh ile izâ'at-ı naqd-i vaqt-i 'azîz [itmeyüp] ve taḥrîk-i pây-ı teşebbüs-i esbâb ile dâmen-i pâk-i ḳanâ'ate ğubâr-engîz olmayup dest-yârî-i 'azîmet-i şâdîḳa ile ṫarîḳî rû'esâsına taḥşîl-i merâtib için dest-i niyâzî dîrâz ve cereb ü şîrîn-i ehl-i dünyâya kefçe-i kefini bâz itmemiş idi. el-Ḥâşîl fuḫâlâ ve ehl-i ma'ârifden cem'-i keşîr ile şoḫbet ve tekmîl-i nefis ve kesb-i ma'rifet itmekle lâyıḳ-ı menâşib-ı seniyye ve merâtib-i 'aliyye-i nây-ı ḫâmesi nevâ-yı taşnîf-i tâze ile bülend-âvâze ve sûtûr-ı nâmesi evtâr-ı ḳânûn-ı sâz-ı nûvâz gibi şîrîn-âġâze idi.

Âşâr-ı 'ilmiyyesinden *Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn* ismiyle mevsûm bir eşeri vardır ki ibtidâ-yı şugulinden ḫâtîme-i aḫvâline gelince gerek bu şehirde gerek varduġı bilâd-ı İslâmiyye'de zafer-yâb olduġı niçe biñ cild kitâbı ve mevzû'ât-ı 'ulûm kitâblarında meşhûr olan üç yüzden mütecâviz fûnûnı ḫurûf-ı teheccî tertîbiyle cem' ü taḥrîr itdükdün şoñra niçe mebâḫis ve mesâ'il-i ġarîbe yazılmışdur. Ḥaḳḳâ bir eşer-i laṫîfdür ki cemî'-i 'ulûma ve kütûbe 'ilm-i icmâlî ḫâşîl olur. 'İlm-i muḫâdarâtda *Tuḫfetü'l-aḫbâr fî'l-ḫikmeti'l-emşâl ve'l-eş'âr* nâm ve fenn-i coġrafyâda *Cihân-nümâ* ve *Atlas-ı Mensûr*³¹ tercemesi -ki *Livâ'ü'n-nûr* ismiyle müsemâdur- ve *Revnaḳü's-Saltana* 'unvânıyla mu'anven *Ḳoşantñiyye Târîḫi* ve biñ sâlinde altmış beşde İbşîr vaḳ'asına gelince *Fezleke* nâm mufaşşal târîḫi ve devletüñ nizâmı ḫaḳḳında *Düstürü'l-'Amel* ve ḫübûṫ-ı Âdem'den ilâ âḫîri'l-eyyâm *Fihris-i Veḳâyi'* olacaḳ eşerleri -ki *Taḳvîm-i Târîḫ* 'alâmetiyle mu'allemdür- ve meşâyihü'l-İslâm için mesâ'il-i ġarîbe ve fetâvâ-yı 'acibe cem' ü tertîb ve tenḳîḫ ü tehziḫ idüp *Recmü'r-Recîm bi's-sîn ve'l-cîm* ismiyle bir eşer-i dil-firîb itmişdür ve *İlhâmü'l-Muḳaddes Mine'l-Feyzi'l-Aḳdes* ismiyle bir risâle daḫi taḥrîr itmişdür. Biri daḫi *Mîzânü'l-Ḥaḳḳ fî İḫtiyâri'l-Eḫâḳḳ* ismiyle meşhûr risâlesidür -ki ḫâtîme-i te'lîfâtı vâḳi' olmuşdur-Bundan mâ'adâ eyyâm-ı taḫşilde ekşer murâdî taḥrîr ve taḫşîye ve taḫşîhle eşer-i dil-peziḫ itmişdür.

Merhûm u mezbûr fezâ'il-i celile ile meşhûr, be-taḥşîş 'ilm-i tevârîḥe şedîdü'l-intisâb, şâhib-i ma'ârif-i bî-ḥisâb, tekellüfât-ı benî nev'inden mu'riş, meşâgil-i 'ilmiyyeye mütemahhîz, mede'l-'ömr taleb-i câh ile izâ'at-ı naqd-i vaqt-i 'azîz itmeyüp ve taḥrîk-i pây-ı teşebbüs-i esbâb ile dâmen-i pâk-i ḳanâ'ate ğubâr-engîz olmayup dest-yârî-i 'azîmet-i şâdîḳa ile ṫarîḳî rû'esâsına dest-i niyâzî dîrâz ve cereb ü şîrîn-i ehl-i dünyâya kefçe-i kefi bâz itmemiş idi. el-Ḥâşîl fuḫâlâ ve ehl-i ma'ârifden cem'-i keşîr ile şoḫbet ve tekmîl-i nefis ve kesb-i ma'rifet itmekle nây-ı ḫâmesi nevâ-yı taşnîf-i tâze ile bülend-âvâze ve sûtûr-ı nâmesi evtâr-ı ḳânûn-ı sâz-ı nûvâz gibi şîrîn-âġâze idi.

Âşâr-ı 'ilmiyyelerinden *Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn* ismiyle mevsûm bir eşerleri vardır ki ibtidâ-yı şugulinden ḫâtîme-i aḫvâline gelince gerek şehir-i İstanbul'da gerek varduġı bilâd-ı İslâmiyye'de olan kitâb-ḫânelerde ve saḫḫâflar yediyle zafer-yâb olduġı niçe biñ cild kitâb ve mevzû'ât-ı 'ulûm kitâblarında meşhûr olan üç yüzden mütecâviz fûnûnı ḫurûf-ı teheccî tertîbiyle cem' ü taḥrîr itdükdün mâ'adâ niçe mebâḫis ve mesâ'il-i ġarîbe yazılmışdur. Ḥaḳḳâ bir eşer-i laṫîfdür ki cemî'-i 'ulûm ve kütûbe 'ilm-i icmâlî ḫâşîl olur ve 'ilm-i muḫâdarâtda *Tuḫfetü'l-aḫbâr fî'l-ḫikmeti'l-emşâl ve'l-eş'âr* nâm ve fenn-i coġrafyâda *Cihân-nümâ* ve *Atlas-ı Minor* tercemesi -ki *Livâ'ü'n-nûr* ismiyle müsemâdur- ve *Revnaḳü's-Saltana* 'unvânıyla mu'anven *Ḳoşantñiyye Târîḫi* ve âferîniş-i 'âlemden biñ altmış beş senesine gelince *Fezleke* nâm 'Arabî inşâ ile târîḫ-i kebîri ve biñ sâlinde altmış beşde İbşîr Muştâfâ Paşa vaḳ'asına gelince yine *Fezleke* nâm Türkî inşâ ile târîḫ-i saġîri ve devletüñ nizâmı ḫaḳḳında *Düstürü'l-'Amel* ve ḫübûṫ-ı Âdem'den ilâ âḫîri'l-eyyâm *Fihris-i Veḳâyi'* olacaḳ eşerleri -ki *Taḳvîm-i Târîḫ* 'alâmetiyle mu'allemdür- ve meşâyihü'l-İslâm için mesâ'il-i ġarîbe ve fetâvâ-yı 'acibe cem' ü tertîb ve tenḳîḫ ü tehziḫ idüp *Recmü'r-Recîm bi's-sîn ve'l-cîm* ismiyle bir eşer-i dil-firîb itmişdür ve *İlhâmü'l-Muḳaddes Mine'l-Feyzi'l-Aḳdes* ismiyle bir risâle daḫi taḥrîr itmişdür. Biri daḫi *Mîzânü'l-Ḥaḳḳ fî İḫtiyâri'l-Eḫâḳḳ* ismiyle meşhûr risâlesidür -ki ḫâtîme-i te'lîfâtı vâḳi' olmuşdur-Bundan mâ'adâ eyyâm-ı taḫşilde ekşer murâdî taḥrîr ve taḫşîye ve taḫşîhle eşer-i dil-peziḫ itmişdür. Rahmetu'llâhi 'aleyh rahmeten vâsî' aten.

³¹ Yazar sehven "Atlas-ı Mensûr" yazmıştır. Doğrusu "Atlas-ı Minor"dur.

Zeyl-i Şakâ'ik**Hüsn-i Tedbîr³²**

Ez-cümle Bağdâd kal'ası teşhîri için yigirmi 'aded top kal'a küpi pâdişâh-ı 'âlî-câh ile istişhâb olunmak bunların re'y-i rezînlerine binâ olduğunda mâ-şadağ:

Nazm

بهنگام تدبیر يك رای نيك
به از صد سپاه چو دریای ريك³³

olup bu tedbîr-i işâbet-pezîrûn haseni Bağdâd'a varılıp cemî'-i mühimmâtıyla yigirmi pâre top hâzır bulunup şaṭṭ ile irsâl olunan toplar yigirmi günden sonra geldükde zâhir olmuştur. Ba' dehu ber-fehvâ-yı

Nazm

'Âkıbet olsa gerek pûşîş-i tâbût-ı fenâ
Hil'at-i pâdişeh ü hırka-i peşîmen-gedâ

1053 Zi'l-hicce'sinûn on sekizinci leyle-i sebtde ol fermân-fermâ-yı faẓl ü taqvâ dağdağa-i meşâğil³⁴ لاطائیل فی الدنيا dan rehâ bulup rûh-ı pür-fütûhları maḳ'ad-ı şıdқа hırâm itdükde, ol gice şabâhında cenâzeleri Câmî'-i Sultân Mehemmedî'ye ihzâr ve maḳâm-ı şeyhü'l-İslâmîye Ebû Sa'id Efendi ihtiyâr olup bi'l-cümle haberdâr olan şığâr u kibâr ile hıdmet-i şalâtları edâ olduğundan sonra tâbût-ı pür-sekinelerin seng-i muşallâdan kaldırıp keşret-i zihâmdan berdüş itmege imkân olmayup ser-engüş-t-i enâm üzre vâlid-i mâcid-i keşirü'l-meḫâmidleri i'dâd itdükleri türbede mütevarî-i ḫâk-i pâk-i 'anber-fâm oldu. Mevlânâ-yı sâlifü'l-beyân eskena'llâhu te'âlâ ferâdisü'l-cinân, meḫar-i maḫâdim-i Rûm, meḫâsin-i ef'âl mevsûm, mecma'l-baḫreyn-i şerî'at u tarîkat, mültekâü'n-nehreyn-i faẓl ü ma'rifet, mülk-i nezâhat, fülk-i nebâhat, zât-ı mekârim-simâtı beytü's-şeref-i şalâh u 'iffetden nâşî olmağın eyyâm-ı ḫükümetinde ḫuḳûḳ-ı 'ibâddan mütecârib ve tesviye-i umûr-ı enâma râğîb, kelâm-ı ḫaḳḳ'ı tekellümde seyfi-şârim ve mazhar-ı fehvâ-yı³⁵ لا يخاف في الله لومته لاينم tevâzu'-pîşe, ḫayr-endîşe, güşâde-rû ve laṭife-gü idi.

Vekâyi'ü'l-Fuzalâ**Hüsn-i Tedbîr³⁶**

Ez-cümle Bağdâd kal'ası teşhîri için yigirmi 'aded top kal'a küpi pâdişâh-ı 'âlî-câh ile istişhâb olunmak bunların re'y-i rezînlerine binâ olduğunda mâ-şadağ:

Nazm

بهنگام تدبیر يك رای نيك
به از صد سپاه چو دریای ريك³⁷

olup bu tedbîr-i işâbet-pezîrûn haseni Bağdâd'a varılıp cemî'-i mühimmâtıyla yigirmi pâre top hâzır bulunup şaṭṭ ile irsâl olunan toplar yigirmi günden sonra geldükde zâhir olmuştur. Ba' dehu ber-fehvâ-yı

Nazm

'Âkıbet olsa gerek pûşîş-i tâbût-ı fenâ
Hil'at-i pâdişeh ü hırka-i peşîmen-gedâ

1053 Zi'l-hicce'sinûn on sekizinci leyle-i sebtde ol fermân-fermâ-yı faẓl ü taqvâ dağdağa-i meşâğil³⁸ لاطائیل فی الدنيا dan rehâ bulup rûh-ı pür-fütûhları maḳ'ad-ı şıdқа hırâm itdükde, irtesi subh vaktinde maḳâm-ı kerîm-i iftâya Ebû Sa'id Efendi kıyâm itdiler. Ba' dehu cenâzeleri Câmî'-i Sultân Mehemmedî'ye ihzâr olup ve maḳâm bi'l-cümle haberdâr olan şığâr u kibâr ile hıdmet-i şalâtları edâ olduğundan sonra tâbût-ı pür-sekinelerin seng-i muşallâdan kaldırıp keşret-i zihâmdan berdüş itmege imkân olmayup ser-engüş-t-i enâm üzre vâlid-i mâcid-i keşirü'l-meḫâmidleri i'dâd itdükleri türbede mütevarî-i ḫâk-i pâk-i 'anber-fâm oldu. Mevlânâ-yı sâlifü'l-beyân eskena'llâhu te'âlâ ferâdisü'l-cinân, meḫar-i maḫâdim-i Rûm, meḫâsin-i ef'âl mevsûm, mecma'ül-baḫreyn-i şerî'at u tarîkat, mültekâü'n-nehreyn-i faẓl ü ma'rifet, mülk-i nezâhat, fülk-i nebâhat eyyâm-ı ḫükümetlerinde ḫuḳûḳ-ı 'ibâddan mütecârib ve tesviye-i umûr-ı enâma râğîb, kelâm-ı ḫaḳḳ'ı tekellümde seyfi-şârim ve şalâh u taqvâya müdâvim, tevâzu'-pîşe, ḫayr-endîşe, güşâde-rû ve laṭife-gü, mütedeyyin ü müteşerri', mütesallib ü müteverri'

³² Ekinci, *a.g.t.*, s. 312-313.

³³ "Dikkatlilik gereken zamanda iyi bir fikir, kum denizi gibi yüz askerden daha iyidir."

³⁴ "Dünyada fazilet yoktur."

³⁵ "Allah yolunda azarlanma ve ayıplanmadan korkulmaz."

³⁶ Şeyhî, *a.g.e.*, C. 1, s. 112-3.

³⁷ "Dikkatlilik gereken zamanda iyi bir fikir, kum denizi gibi yüz askerden daha iyidir."

³⁸ "Dünyada fazilet yoktur."

Zeyl-i Şakâ'ik**Şamî Mehmed Efendi³⁹**

el-Mevlâ Mehmed Şamî İbn el-Hacc Yûsuf. Vilâyet-i Anadolî'da Ermenek nâm kaşabandan hicret ve maḥrûse-i Burusa'da ikâmet eylemiş el-Hacc Yûsuf nâm merdûñ şâh-ı şecere-i vücûdı ve netice-i muḳaddimât-ı zât-ı mes'ûdudur. Biñ kırk târihinde dârü'l-mülk-i İstanbul'a kudüm ve devr-i mecâlis-i 'ulemâ-yı Rûm itdükden soñra elli târihinde Şeyhü'l-İslâm Ebû Sa'îd Efendi merḥûmuñ def' a-i şâlişe-i şadâret-i Rûm'ından mülâzım ve tarîḳ-ı tedrişe 'âzim olup kat'-ı merâtib ve aḥz-ı menâşib iderek biñ elli dört Cemâzi'l-ülâ'sında kırk aḳçe ile 'Alî Kethudâ Medresesi'ne vâşıl, andan daḡi münfâşıl iken altmış dört Şa'bân'ında İshaḳ-zâde Efendi yerine ḡâric ile Bâlî Efendi Medresesi'ne vâlî oldılar...

Medîne-i mezbûrede Ḥamza Beg Câmî'î mezâristânında defn olındı. Manşib-ı maḥlûle Edrineli Efendi mevşûl oldı. Mevlânâ-yı merḥûm cihet-i fikhiyye ile ma'lûm:

'Ayn-ı şıfat dîde-güşâ mîm gibi beste-dem

vefḳince ekşer-i evḳâti şamt-ı dâ'im ile güzâr itmegin Şamî 'alemi, ⁴⁰من صمت نجا kelâmı, hem-pâye-i müsîkî ve naḡmî olmış idi.

Zeyl-i Şakâ'ik**Edrineli Dervîş İbrâhîm-i Gülşenî⁴¹**

eş-Şeyh Dervîş İbrâhîm el-Gülşenî. Şehr-i dil-güşâ belde-i Maḡnisa'da Semerci Dede dimekle şehîr bir pîr-i rûşen-zamîrûñ veled-i ḡayrû'l-ḡalef-i ḡiredmendi Gülşenî-tarîḳat Dervîş İbrâhîm Efendi'dür. Mezbûr Semerci Dede Egri Fâtîhi Sultân Mehmed Ḥân Gâzî tâbe şerâhu ḡazretlerinüñ henüz çâr-bâliş-nişîn-i taḡt-ı sultânî ve muntazam-ı silk-i pâdişâhân-ı 'Oşmân olmayup tehiyye-i saltanat-ı şeh-zâde-i 'âlî-menzilet iken gül-berg-i mizâc-ı laḡifleri ḡazân-zede-i ḡastegî olduḡda ol pîr-i Mesîḡ-enfâsuñ bâr-dih-i nefes-i ber'û's-sâ'a şifâ libâsından def'-i ḡarâret eyleyüp şifâ-yâb olurdu. Ba'dehu serîr-ârâ-yı cihândârî olup Egri Seferi'ne giderken Edrine'de mizâcın bozup "Semerci Dedeciḡüm, gel beni oḡu" diyü ḡaḡt-ı şerîf gönderüp Edrine'ye da' vet olunur. Ba'dehu Edrine'ye gelüp te'ehhül itdükde biñ yedi senesinde şâhibü't-terceme dünyâya gelüp...

³⁹ Ekinci, a.g.t., s. 605-6.

⁴⁰ "Susan kimse kurtulur."

⁴¹ Ekinci, a.g.t., s. 931.

Vekâyi'ü'l-Fuzalâ**Şamî Mehmed Efendi⁴²**

el-Mevlâ Mehmed Şamî İbn el-Hacc Yûsuf. Vilâyet-i Anadolî'da Ermenâk nâm kaşabandan hicret ve maḥrûse-i Burusa'da ikâmet eylemiş el-Hacc Yûsuf nâm merdûñ şâh-ı şecere-i vücûdı ve netice-i muḳaddimât-ı zât-ı mes'ûdı Mehmed Şamî Efendi'dür. Biñ kırk târihinde dârü's-saltanatü'l-'aliyye belde-i Kostantiniyye'ye kudüm ve devr-i mecâlis-i 'ulemâ-yı Rûm itdükden soñra elli senesi ḡudûdında Ebû Sa'îd Efendi merḥûmuñ def' a-i sâniyye-i şadâret-i Rûm'a teşriflerinden mülâzım ve tarîḳ-ı tedrişe 'âzim olup kat'-ı merâtib iderek elli dört Cemâzi'l-ülâ'sında kırk aḳçe ile 'Alî Kethudâ Medresesi'ne vâşıl, andan daḡi münfâşıl iken altmış dört Şa'bân'ında İshaḳ-zâde Mehmed Sâlih Efendi yerine ibtidâ ḡâric i'tibârıyla Bâlî Efendi Medresesi'ne vâlî olup...

Belde-i mezbûrede Ḥamza Beg Câmî'î mezâristânında defn olındı. Manşib-ı maḥlûle Edrineli Efendi mevşûl oldı. Mevlânâ-yı merḥûm cihet-i fikhiyye ile ma'lûm:

'Ayn-ı şıfat dîde-güşâ mîm gibi beste-dem

vefḳince ekşer-i evḳâti şamt-ı dâ'im ile güzâr itmegin Şamî 'alemi, ⁴³من صمت نجا kelâmı, hem-pâye-i müsîkî ve naḡmî olmış idi.

Vekâyi'ü'l-Fuzalâ**Edrineli Şeyh Dervîş İbrâhîm-i Gülşenî⁴⁴**

eş-Şeyh Dervîş İbrâhîm el-Gülşenî. Şehr-i dil-güşâ belde-i Maḡnisa'da Semerci Dede dimekle şehîr bir pîr-i rûşen-zamîrûñ veled-i ḡayrû'l-ḡalef-i ḡiredmendi Gülşenî-tarîḳat Dervîş İbrâhîm Efendi'dür. Egri Fâtîhi Sultân Mehmed Ḥân belde-i mezkûrede şehzâdelikleri ḡâlinde mutasarrıf-ı imâret iken gülberg-i mizâc-ı laḡifleri ḡazân-zede-i ḡastegî olduḡda ol pîr-i rûşen-zamîrûñ te'sîr-i nefes-i ber'û's-sâ'alarından şifâ-yâb olurlardı. Ba'dehu serîr-ârâ-yı cihândârî olup Egri Seferi'ne teveccüh-i ḡümâyûnları esnâsında maḥrûse-i Edrine'de mizâc-ı letâfet-ımtizâcları şikest olduḡda, "Semerci Dedeciḡüm, gel beni oḡu" diyü ḡaḡt-ı ḡümâyûn irsâliyle, maḥrûse-i merkûmeye da' vet olunmuş idi. Ol takrîb ile Edrine'de ikâmet ve te'ehhül itdükde biñ yedi senesinde şâhibü't-terceme ḡazretleri saḡa-i vücûda vaż'-ı kadem eyleyüp...

⁴² Şeyhî, a.g.e., C. 1, s. 358-9.

⁴³ "Susan kimse kurtulur."

⁴⁴ Şeyhî, a.g.e., C. 2, s. 35-6.

Zeyl-i Şakâ'ik**el-Mevlâ el-Fâzıl Şeyhü'l-İslâm Bahâyî Efendi⁴⁵**

el-Fâzıl ve'l-Hibrü'l-kâmil Mehemmed bin 'Abdü'l-'azîz bin Sa' dü'd-dîn bin Hasan Cân.

'Azîz-zâde Efendi 'azîz-i Mısr-ı kerem
Her ân ehl-i recâ dergehinde nâşîye-mâl

Çehre-i muhaddere-i beyân-ı hâli, 'arûz-ı gubâr-ı tahrîrden berî ve şemse-i evvân-ı rif'at ü şânî dîde-i remed, dîde-i vehm ü hayâlden mütevârî, dürr-i bî-bahâ-yı şadef-i baħr-i vücûd, câm-ı cihân-nümâ-yı fazl-ı nâ-mahdûd, mecmû'a-i 'ilm ü kemâline şafha-i mevc-engîz-i deryâ bir cild-i Bulğârî ve cevher-i fazl ü efzâline semâ-yı zâtü'n-nücûm 'ulyâ bir şanduka-i şedefkârîdür:

Nazm

Semend-i hâmeye medhinde gelmez âsâyiş
İderse her ne kadar geşt deşt-i imkânî

Ser-defter-i 'ulemâ ve ser-çeşme-i fuzalâ, hâ'iz-i fezâ'il-i haseb ü neseb, fâ'iz-i mehâsin-i meveddet ü mükteseb Mevlânâ el-Fâzıl Şeyhü'l-İslâm Bahâyî Mehemmed Efendi hîdmetleridir. Vâlid-i mâcid-i 'âlî-şânları şudûr-ı devlet-i Sulţân Ahmed Hân-ı Evvel'den zîb-efzâ-yı şahâyif-i *Zeyl-i 'Atâyî* olan 'Abdü'l-'azîz Efendi'dür ki mu'allim-i maķâm-ı Sulţân Murâd Hânî Sa'adü'd-dîn-i Şânî cenâblarınun maħdûm-ı râbî'i olmağla silsile-i nesebleri Hasan Cân'a vâ-beste ve mâder-i ferhunde-aħterleri Ebu's-su'üd-zâde Muştafâ Efendi kerîme-i mükerrermeleri olmağın 'Allâme Ebu's-su'üd hazretlerine peyvestedür. Biñ on ħudûdında tayy-ı merâhil-i vücûd iderek vâsıl-ı ser-menzil-i şühûd olup dest-yârî-i tab'-ı naķķâd ile i' mâl-i re'sü'l-mâl-i isti'dâd ve imdâd-ı sa'y ü ictihâd ile iş'âl-i nâ'ire-i zihni vaķķâd itdükde üstâdü'l-kümmel 'Abdü'r-raħîm Efendi himmetiyle teşyîd-i mebânî-i 'ulûm u tertîb-i muķaddemât-ı mantûk u mefhûm kıllup mir'ât-i cihân-nümâ-yı tab'-ı şâfi güherleri mişķale-i hidâyet ile cilâ-dâde ve mertebe-i isti'dâd u ķabûli fevķa'l-'âde olmağın her şafha-i varaķa-i kitâb ki muķâbil-i nazâr-ı iksîr-eşerleri olurdu, levh-i cilâ-dâde-i Mânî gibi nigâr-hâne-i hayâllerinde müressim ve ħızâne-i ħâfızaları zülâl-i füyüzâta muķassim olup fuşûl ü ebvâbı ve su'âl ü cevâbıyla ħâzîr bulurdu. Bu resm üzere mü-şikâf-ı tedķik ve nihâyet taħķik ile mümtâz olmışlar idi. 'Amm-i mihter-i mükerrerleri Şeyhü'l-İslâm Ĥ'âce-zâde Mehemmed Efendi'den iħrâz-ı şeref-i mülâzemet ve yigirmi altı ħudûdında vâlid-i mâcidleri ile 'azm-i Beytu'llâhü'l-Ĥarâm

⁴⁵ Ekinci, *a.g.t.*, s. 424-30.

Vekâyi'ü'l-Fuzalâ**Şeyhü'l-İslâm Bahâyî Mehemmed Efendi⁴⁶**

el-Mevlâ el-Fâzıl ve'l-Hibrü'l-kâmil Mehemmed İbn el-Mevlâ 'Abdü'l-'azîz bin Sa' dü'd-dîn bin Hasan Cân.

Beit

'Azîz-zâde Efendi 'azîz-i Mısr-ı kerem
Her ân ehl-i recâ dergehinde nâşîye mâl

Çehre-i muhaddere-i beyân-ı hâli, 'arûz-ı gubâr-ı tahrîrden berî ve şemse-i evvân-ı rif'at ü şânî dîde-i remed, dîde-i vehm ü hayâlden mütevârî, dürr-i bî-bahâ-yı şadef-i baħr-i vücûd, câm-ı cihân-nümâ-yı fazl-ı nâ-mahdûd:

Beit

Semend-i hâmeye medhinde gelmez âsâyiş
İderse her ne kadar geşt deşt-i imkânî

Ser-defter-i 'ulemâ ve ser-çeşme-i fuzalâ, hâ'iz-i fezâ'il-i haseb ü neseb, fâ'iz-i mehâsin-i meveddet ü mükteseb Mevlânâ el-Fâzıl Şeyhü'l-İslâm Bahâyî Mehemmed Efendi hîdmetleridir. Vâlid-i mâcid-i 'âlî-şânları şudûr-ı devlet-i Sulţân Ahmed Hân-ı Evvel'den zîb-efzâ-yı şahâyif-i *Zeyl-i 'Atâyî* olan 'Abdü'l-'azîz Efendi'dür ki mu'allim-i maķâm-ı Sulţân Murâd Hânî Sa'adü'd-dîn-i Şânî cenâblarınun maħdûm-ı râbî'i olmağla silsile-i nesebleri Hasan Cân'a vâ-beste ve mâder-i ferhunde-aħterleri Ebu's-su'üd-zâde Muştafâ Efendi kerîme-i mükerrermeleri olmağın 'Allâme Ebu's-su'üd hazretlerine peyvestedür. Biñ on senesi ħudûdında tayy-ı merâhil-i vücûd iderek vâsıl-ı ser-menzil-i şühûd olup dest-yârî-i tab'-ı naķķâd ile i' mâl-i re'sü'l-mâl-i isti'dâd ve imdâd-ı sa'y ü ictihâd ile iş'âl-i nâ'ire-i zihni vaķķâd itdükde üstâdü'l-kümmel 'Abdü'r-raħîm Efendi himmetiyle teşyîd-i mebânî-i 'ulûm u tertîb-i muķaddemât-ı mantûk u mefhûm kıllup mir'ât-i cihân-nümâ-yı tab'-ı şâfi güherleri mişķale-i hidâyet ile cilâ-dâde ve mertebe-i isti'dâd u ķabûli fevķa'l-'âde olmağın her şafha-i varaķa-i kitâb ki muķâbil-i nazâr-ı iksîr-eşerleri olurdu. Levh-i cilâ-dâde-i Mânî gibi nigâr-hâne-i hayâllerinde müressim ve ħızâne-i ħâfızaları zülâl-i füyüzâta muķassim olup fuşûl ü ebvâbı ve su'âl ü cevâbıyla ħâzîr bulunurdu. Bu resm üzere mü-şikâf-ı tedķik ve nihâyet taħķik ile mümtâz oldukdan sonra 'amm-i mihter-i mükerrerleri Şeyhü'l-İslâm Mehemmed Efendi hîdmetlerinden iħrâz-ı şeref-i mülâzemet ve biñ yigirmi altı senesi ħilâlinde vâlid-i mâcidleri ile 'azm-i Beytu'llâhü'l-Ĥarâm

⁴⁶ Şeyhî, *a.g.e.*, C. 1, s. 214-6.

idüp edâ-yı hacc ve ziyâret itmişler idi. Yigirmi tokuz Zî'l-hicce'sinde Yavuz-zâde Efendi yerine Dâvûd Paşa Medresesi'yle ma'kâm-ı kâdr ü menziletleri büend oldu. Otuz iki Muharrem'inde Velî-zâde Efendi yerine Maḥmûd Paşa Medresesi'ne revnaḳ-baḫşâ, otuz dört Şafer'inde Bıyıklı Muştafâ Efendi yerine Üskûdar Mihrümâhı'na ziyet-efzâ oldılar. Otuz beş Ramazân'ında Atlu Dâvûd Efendi yerine Şahn-ı Şemâniyye'de murabba'-nişin-i küşe-i mihrâb ve müfid-i ders-i üli'l-elbâb oldılar. Otuz sekiz Şa'bân'ında Celeb Meḥemmed Efendi yerine şâniyen medrese-i Mihrümâh'a altmışla sâye şaldılar. Otuz tokuz Şevvâl'inde ḫaṭṭ-ı hümâyûn ile Şeh-zâde dârü'l-ifâdesine pâ-nihâde oldılar. Kırk Cemâzi'l-âhire'sinde Kâsım Efendi yerine Selanik kazâsı maḳarr-ı hükm ü imzâları oldu. Sene-i kâmilede 'azl ve yerlerine Kemâl Efendi-zâde İbrâhîm Efendi naşb olındı. Kırk üç Şafer'inde H'âce-zâde Mes'ûd Efendi yerine kazâ-yı fezâ-yı Halebü's-şehbâ'ya şehbâl-i himmet açdılar. Kırk dört Rebî'ü'l-evvel'inde Haleb vâlisi Aḫmed Paşa ile mâ-beynlerinde vâkı' mâ-cerâ sebebiyle şûrb-i duḫâna mübtelâ olmaḡın sefer-i hümâyûn tedârîki ḫaḳḳında şâdir olan fermân-ı cihân-muṭâ' icrâsına kâdir degül diyü, 'arz u inhâ itmegin 'azlden başḳa Kıbrıs'a iclâ olunup manşib-ı maḫlûl sâbîkû't-terceme Mantîkî Aḫmed Efendi'ye revâ görildi. Kırk altı Şevvâl'inde 'afv-nâme irsâl olunup vaṭanlarına 'avd ile ḫoş-hâl oldılar. Kırk sekiz Muharrem'inde Şa'bân Efendi yerine Şâm-ı dârü's-selâm kazâsıyla maḫzar-ı ikrâm olındı.

Sene-i mezbûre Şevvâl'inde tekâ'üd ve yerlerine sâbîkû't-terceme Başmaḳcî-zâde Meḥemmed Efendi teşâ'üd itdi. Elli altı Rebî'ü'l-evvel'inde Cinci Hüseyn Efendi yerine Anaṭolî şadrında murabba'-nişin-i 'izz ü temkîn oldılar. Sene-i mezbûre Receb'inde 'Abdü'r-raḫîm Efendi yerine şadr-ı Rûm ve nâ'il-i gâyetü'l-gâyet-ı merûm olduḳda yerleri def'a-i şâniye Çivi-zâde Efendi'ye erzânî görildi. Cem'î Çelebi bu mısrâ'ı târiḫ dimişdür:

Mısrâ'

'Adl ile şadrı itdi Bahâyi Efendi câ

idüp edâ-yı hacc ve ziyâret itmişler idi. Yigirmi tokuz Zî'l-hicce'sinde Yâveri-zâde Efendi yerine Dâvûd Paşa Medresesi'yle kâ-m-revâ, otuz iki Muharrem'inde Velî-zâde 'Abdü'r-raḫmân Efendi yerine Maḥmûd Paşa Medresesi'ne ziyet-baḫşâ oldılar. Otuz üç Muharrem'inde Öreke Muştafâ Efendi yerine Üskûdar Mihrümâhı Medresesi sezâ görölüp otuz beş Ramazân'ında Atlu Dâvûd Efendi yerine Şahn-ı Şemâniyye'nün birinde murabba'-nişin-i küşe-i mihrâb ve müfid-i ders-i üli'l-elbâb oldılar. Otuz sekiz Şa'bân'ında Kebîrî Meḥemmed Efendi yerine altmışla i'tibârıyla şâniyen Üskûdar Mihrümâhı'na sâye şalup otuz tokuz Zî'l-ka'de'sinde bā-ḫaṭṭ-ı hümâyûn sa'âdet-makrûn-ı sâni İbrâhîm Efendi yerine Şeh-zâde dârü'l-ifâdesine pâ-nihâde olmışlar idi. Kırk Cemâzi'l-âhire'sinde Kürd Kâsım Efendi yerine Selanik kazâsı maḳarr-ı hükm ü imzâları oldu. Kırk bir Cemâzi'l-âhire'sinde ma'zül ve yerlerine Kemâl Efendi-zâde İbrâhîm Efendi mevşül oldu. Kırk üç Rebî'ü'l-âhir'inde H'âce-zâde Mes'ûd Efendi yerine kazâ-yı fezâ-yı Halebü's-şehbâ'ya şehbâl-i himmet açdılar. Kırk dört Muharrem'inde Haleb vâlisi Aḫmed Paşa ile mâ-beynlerinde vâkı' mâ-cerâ sebebiyle şûrb-i duḫâna mübtelâ olmaḡın sefer-i hümâyûn tedârîki ḫaḳḳında şâdir olan fermân-ı cihân-muṭâ' icrâsına kâdir degül" diyü, 'arz u inhâ itmegin 'azlden mâ'adâ cezîre-i Kıbrıs'a nefy ü iclâ ve yerleri Mantîkî Aḫmed Efendi'ye revâ görildi. Kırk altı Şevvâl'inde 'afv-nâme irsâl olunup vaṭanlarına 'avd ile ḫoş-hâl oldılar. Kırk sekiz Muharrem'inde Bosnevî Şa'bân Efendi yerine Şâm-ı dârü's-selâm kazâsıyla maḫzar-ı ikrâm olınmışlar idi.

Sene-i mezbûre Şevvâl'inde ma'zül ve yerlerine Edirne kâdisi Başmaḳcî-zâde Meḥemmed Efendi menkûl, anlaruñ yerleriyle Selanik kâdisi İmâm-zâde Şeyḫ Meḥemmed Efendi nâ'il-i me'mûl olup anlaruñ yerleri daḫi Bosnevî Bâlî Efendi'ye tevcih olındı. Elli altı Rebî'ü'l-evvel'inde Cinci Hüseyn Efendi yerine Anaṭolî şadrında murabba'-nişin-i 'izz ü temkîn olup sene-i mezbûre Receb'inde 'Abdü'r-raḫîm Efendi yerine şadr-ı Rûm'a naḳl olınduklarında yerlerine şâniyen Çivi-zâde Şeyḫ Meḥemmed Efendi vasl olındı. Şeyḫ Nazmî Efendi Efendi merḫûm lafzen ü ma'nen bu güne târiḫ dimişdür:

Nazm

Müşerref eyledükde Rûmilî sadrını ol fâzıl
Müşâbih oldu rûz-ı 'âlemün 'ıyda şebi Kadre

Bu şevḳ ile didüm târiḫ Nazmî lafzen ü ma'nen
Biñ elli altıda geçdi Bahâyi 'adlle sadra

Sene-i mezbûre Zi'l-ka'de'sinde Miḥalîç arpalığı ile münfaşıl ve yerlerine şāniyen Qara Çelebi-zāde Maḥmūd Efendi vāşıl oldu. Elli yedi Cemāzi'l-ülā'sında ḥaleflerine selef ve şāniyen şādāret ile müşerref oldılar. Arpalıkları ol eşnāda imām-ı sultānī olan Qarabaş Maḥmūd Efendi'ye virildi. Sene-i mezbûre Şevvāl'inde mütēkā'id ve yerlerine Çivi-zāde Efendi mütēşā'id oldu. Elli sekiz Receb'inde Midilli arpalığı zamīme-i revātub kılındı. Elli tokuz Receb'inüñ on ikinci günü 'Abdü'r-raḥīm Efendi yerine maḳām-ı vālā-yı meşīhat-i İslāmiyye'ye şu'ūd ve erbāb-ı rūsūma bezl-i cūd itdiler.

Altmış dört Şafer'inüñ on ikinci cum'a günü marāz-ı ḥunnāk ile maḥnūḳ ve rū-gerdān-ı cānib-i maḥlūḳ olup Cāmi'-i Ebu'l-feth'de şālāt-ı cenāzeleri edā ve qarīn-i du'ā vü şenā kılınup ḥāneleri muḳābilinde türbe-i mu'ayyenelerinde mānend-i genc-i maḥzūn mütēvārī ve medfūn kılındı. Tārīḥ-i sāl-i 'azm-i dārū'l-ḳarārı ve naḳş-ı seng-i mezārı bu mışrā' vāḳi' olmuştur:

Mışrā'

Menzilüñ firdevs ola el-Fātiḥa

Meşīhat-ı İslāmiyye'ye sālīşen 'ammu-zādeleri Ebū Sa'id Efendi sezāvār ve arpalıkları maḥdūm-ı kihterleri Feyzu'llāḥ Efendi'ye māye-i iftiḥār oldu.

Mevlānā-yı merḳūm maḥdūm-ı meḥādīm-i fezā'il-mevsūm, şāh-süvār-ı 'arşa-i fazīlet, yeke-tāz-ı meydān-ı ma'rifet, a'zamū'l-mevāhib-i cenāb-ı Sübhānī ve mābihi't-temyīz-imeleke-i melekī vü beşerī vü ḥayvānī olan 'aḳl-ı şāf-ı ḥüdā-ittişāfları her vechle memdūḥ u maḳbūl, be-taḥşīş fiṭnat u zekā ve rüşd ü sedād ile ḡālib-i ekşer-i 'uḳūl reşḥa-i kilik-i zülāl-rīzi dil-i teşnegān-ı ihtiyāca māye-i Rabbānī, belki tefsīde-lebān-ı 'aṭaş-ı zārūrete sebeb-i ḥayāt-ı cāvidānī, Aşma'ī'l-fuşāḥa, Bermekī's-semāḥa fāzıl-ı bī-mu'ādil, meḳūdū'l-mümāşil idi.

Āşār-ı 'ilmiyyelerinden manzūrları olan kütüb-i fūnūn-ı gūn-ā-gūn-ı Fārisī ve 'Arabī āşār-ı ḳalem-i 'anberīn-raḳamlarıyla meşḥūn olurdu.

Sene-i mezkûre Zi'l-ka'de'sinde Miḥalîç arpalığı ile münfaşıl ve yerlerine şāniyen Qara Çelebi-zāde Maḥmūd Efendi vāşıl oldu. Elli yedi Cemāzi'l-ülā'sında ḥaleflerine selef ve şāniyen şādāret ile müşerref olduklarında arpalıkları ol eşnāda imām-ı sultānī olan Qarabaş Maḥmūd Efendi'ye virildi. Sene-i merḳūme Şevvāl'inde Molova ve Kalonya ve Yund ve Ayazmend ḳazāları arpalıklarıyla mütēkā'id oldu. Elli sekiz Receb'inde Midilli arpalığı zamīme-i revātibleri kılınmış idi. Elli tokuz Receb'inde selefleri 'Abdü'r-raḥīm Efendi yerine maḳām-ı vālā-yı meşīhat-ı İslāmiyye'ye şu'ūd ve erbāb-ı rūsūma bezl-i cūd itdiler.

Altmış dört Şafer'inüñ on ikinci cum'a günü marāz-ı ḥunnāk ile maḥnūḳ ve rū-gerdān-ı cānib-i maḥlūḳ olup Cāmi'-i Ebu'l-feth'de şālāt-ı cenāzeleri edā ve qarīn-i du'ā vü şenā kılınup ḥāneleri muḳābilinde türbe-i mu'ayyenelerinde mānend-i genc-i maḥzūn mütēvārī ve medfūn kılındı. Tārīḥ-i sāl-i 'azm-i dārū'l-ḳarārı ve naḳş-ı seng-i mezārı bu mışrā' vāḳi' olmuştur:

Mışrā'

Menzilüñ firdevs ola el-Fātiḥa

Meşīhat-ı İslāmiyye'ye sālīşen selefleri Ebū Sa'id Efendi sezāvār, mahlūl arpalıklarından Midilli ḳazāsı Ebū Sa'id-zāde Feyzu'llāḥ Efendi'ye māye-i iftiḥār olup Molova ve Kalonya ve Yund ve Ayazmend ḳazāları fukarā-yı kuḫāta ihsān olındı.

Mevlānā-yı merḳūm maḥdūm-ı meḥādīm-i fezā'il-mevsūm, şāh-süvār-ı 'arşa-i fazīlet yeke tāz-ı meydān-ı ma'rifet, aḳl-ı şāf-ı ḥüdā ittişāfları her vechle memdūḥ ve maḳbūl, be-taḥşīş fiṭnat u zekā ve rüşd ü sedād ile ḡālib-i ekşer-i 'uḳūl, reşḥa-i kilik-i zülāl-rīzi dil-i teşnegān-ı ihtiyāca māye-i Rabbānī, belki tefsīde-i lebān 'aṭaş-ı zārūrete sebeb-i ḥayāt-ı cāvidānī, Aşma'ī'l-feşāḥa, Bermekī's-semāḥa, fāzıl-ı bī-mu'ādil, meḳūdū'l-mümāşil idi.

Āşār-ı 'ilmiyyelerinden manzūrları olan kütüb-i fūnūna gūn-ā-gūn-ı Fārisī ve 'Arabī āşār-ı ḳalem-i 'anberīn-raḳamlarıyla meşḥūn olduğundan mā'adā müdevven fetāvāları ve müretteb ü mükemmel dīvān-ı eş'ār-ı belāḡat-si'ārları vardır.

Bu benzerliklere ilâveten Hasîb'in 1106-1124 (1695-1712) tarihleri arasındaki vak'aları anlattığı bir *Târîh*'inin olduğu yukarıda zikredilmişti. Yazar bu eserinde çeşitli vasıfları sebebiyle öne 161 şahsın biyografisini yazmıştır. Şeyhî, *Vekâyü'l-Fuzalâ*'nın 1106-1124 yılları arasında vefat etmiş meşhur kimselerin hayat hikâyelerini yazarken buradaki biyografileri de kimi zaman aynen, kimi zaman kısmen değiştirmek suretiyle kullanmıştır.¹

4.3. Farklı Tarafların Mukayesesi

Zeyl-i Şakâ'ik ile *Vekâyü'l-Fuzalâ* arasındaki farklar sebab-i telif kısmından başlar. *Zeyl-i Şakâ'ik*'in mukaddimesinde eserin niçin yazıldığı şu şekilde aktarılır:

“vaqtâ ki *Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye* şâhibi ... Taşköprü-zâde Efendi ... engüşt-nümâ-yı i' tibâr olan 'ulemâ-yı 'izâm ve meşâyih-i kirâmuñ toquz yüz altmış beş târihine gelince âsar-ı cemile ve aḥbâr-ı celilelerini iḥbâr-ı şikât ile keşide-i silk-i tahrîr ü işbat idüp ba' dehu ... 'Atâyî-i Nev'î-zâde جعله الله سعيه zâde ol mecelle-i 'ibret-meşhûnı zebân-ı Türkî ile tezyîl ve târiḥ-i mezkûrdan biñ kırk iki sâline gelince tekmil itdükden sonra sene ihdâ 'aşere ve mi'e ve elf târiḥ-i meymenet-âsarına gelince şöret-şî'âr ve 'ibret-dişâr olan fuzalâ-yı 'izâm ve meşâyih-i fihâmuñ aḥvâl-i sâlifeleri bi'l-cümle güm-şüde-i tākce-i nisyan mertebesinde kaldıysa bu 'abd-i fakîr ... mâ bihi'l-i' tibâr-ı zümre-i dânişverân ve sebab-i tezkâr-ı nâm-ı fezâ'ilmendân olan tevâriḥ-i eslâf ve kaşas-ı eşrâfa bi'l-cümle mâ'il ve fi'l-cümle aḥvâl ü âşârların beyâna kâbil olduğum sâbîkan mesned-ârâ-yı sadr-ı fetvâ ... Seyyid Feyzullah Efendi ... ḥâzretlerinüñ reside-i sâmi'a-i ḥakâ'ik-şinevleri olmağla ol tã'ife-i celilenüñ nâm-ı nâmî ve zât-ı girâmîleri mütevârî-i perde-i nisyan olması birün-ı dâ'ire-i inşâf ve muḥâlif-i de'b-i eslâf olduğu fikr-i zerrîn ve re'y-i şavâb-ḥârinleri olmağla ol zümre-i 'âliyye ve cümle-i sâmiyyenüñ evşâf u menâkıbların ve fazl u i' tibârda merâtiblerin bi-tekellüfâne inşâ ile tahrîr ü beyân ve merḥûm-ı mezbûr 'Atâyî Efendi evâḥir-i zeylinde tebyîn eyledüğü fuhûl-i kirâmuñ 'unvân-ı merâtib ü aḥvâllerin tafsil üzere beyân ve teḥaddüm-i zamân-ı vefeyâtlarını tertîb ile *Zeyl-i 'Atâyî*'yi tezyîl ü teznîb itmemez ḥuşuşında bu ḥakîr-i ḳalîlü'l-bidâ'ati şeref-baḥş-ı ḥitâb u işâret idüp miyân-ı ma'ârifmendândan ifrâz u ḥilâl-emşâl içre ser-efrâz buyurmalarıyla bi-isti'âneti'l-meliki'l-hâdî ol emr-i celile müteşaddî olup devlet-i 'aliyye-i Sultân Murâd Ḥân İbn Aḥmed Ḥân-ı Ğâzî evvelinden -ki biñ otuz iki senesi Zi'l-ka'desi'dür- târiḥ-i ḥâtîme-i *Zeyl*'e gelince ki biñ kırk üç târiḥidür, vefeyât-ı a'yân-ı 'ulemâ ve aḥvâl-i meşâyih-i câh-dârân-ı fuzalâ mufaşşal u meşrûḥ olup ammâ ol mâ-beynde reside-i derece-i iştihâr olan ba'z-ı 'ulemâ-yı celîlü's-simât henüz revnaḳ-dih-i encümen-i ḥayât olmağla buldukları merâtible cevâhir-i esâmî-i sâmiyelerin güncide-i gencine-i sûtür idüp lâkin zamân-ı intikâllerine degin cilve-pîrây-ı minâşsa-i zuhûr olan 'arâyis-i aḥvâllerini ziyet-yâb-ı naḳş-ı ḥâme-i 'Atâyî maḡfûr olmamağla anlaruñ aḥvâlleriyile bed' olunup ilâ yevminâ ḥazâ bu köhne bâḡ-ı cihândan ḫayerân-ı gülşen-i cinân iden 'anâdil-i riyâz-ı fazl ü 'irfânüñ aḥvâllerini ferden ferdâ zîkr ü imlâ ...”²

Merhum Taşköprüzâde Efendi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 965 (1558) tarihine kadar yaşamış ulema ve meşâyih'in tercüme-i hâlini *Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye* adlı eserinde kaleme almıştır. Nev'îzâde Atâyî, bu meşhur kitaba 965-1043 (1558-1633) tarihi arasında yaşamış ve itibar sahibi olmuş şeyh ve âlimlerin hayat hikâyelerini ihtiva eden bir zeyl kaleme almıştır. Nev'îzâde Atâyî'nin bıraktığı yerden Hasîb'in zeyline başladığı tarihe (1106/1695) kadarki dönemde yaşamış âlim, mutasavvıf ve meşhur müderrislerin biyografileri unutulma feleğinde yok olurken, bunların hayat hikâyeleri ve eserlerine yönelik yapmış olduğu çalışmalar dönemin şeyhülislâmı Feyzullah Efendi tarafından duyulmuştur.

Söz konusu tarih aralığında yaşamış şeref sahibi kimselerin isimleri ve şöretlerinin unutulma perdesi tarafından kapatılması, insaf dairesinin dışında olduğu ve ecdadın usulüne muhalif bulunduğu fikrine sahip Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, mahut zümrenin vasıf, menkıbe ve mertebelerini külfetsiz bir nesirle yazması hususunda Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim Hasîb'i

¹ Raşit Gündoğdu (hzl.), *Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhîm Hasîb, Târîh-i Uşşâkîzâde*, Çamlıca Yay., İstanbul 2005, s. CXLII.

² Ekinci, *a.g.t.*, s. 205-6.

görevlendirmiştir. Nev'îzâde Atâyî'nin 1044'te (1634) vefat etmesiyle zeylinin son kısmı olan *Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye* külliyyatının 17. tabakası Sultan IV. Murad devri âlimlerinin biyografileri yarım kalmıştır. Yazar, Nev'îzâde'nin zeylinde yer almayan kimseleri de eserinde bahis konusu ettiğini bildirmiş, kitabına Nev'îzâde'nin biyografisiyle başlamak suretiyle bu köhne dünyanın bağından, cennetin gül bahçesine uçan irfan ve erdem bahçesinin bülbüllerinin hâllerini birer birer yazdığını söylemiştir.

Vekâyi'ü'l-Fuzalâ'nın mukaddimesinde eserin yazılma sebebiyle alâkalı şunlar kayıtlıdır:

“Ve ba' dehu râtib-i merâtib-i ecnâs-ı ma'ârif ü tuhaf ve nâzım-ı menâzım-ı aḥbâr-ı selef Nev'î-zâde 'Atâyî Efendi'nün ol *Şakâ'ik-ı Hadâ'ik-ı rāza* târiḥ-i mezbûrdan biñ kırk iki sâline gelince sâye-nişîn-i nihâl-i rahmet olan 'ulemâ-yı kirâm ve meşâyiḥ-ı fiḥâmuñ aḥvâlini tafsil eyledügi zeyl-i müstevcibü'l-meyl-i şevk-dişâr kirâren mirâr melhûz-ı luḥâza-i şu'rum ve dîde-i itkân u iz'ân ile manzûrum olmaḡla keyfiyyet-i aḥvâl-i selefef tefatḥun ve ol vâdide taḥşil-i tefennün eyledügümden nâşi târiḥ-i zeyl-i merḡumdan ilâ yevminâ hâzâ durer-i evşâf-ı 'ulemâ ve meşâyiḥi silk-i taḥrîre nazm ile zeylü'z-zeyle arzû ve zeyl-i mezkûrda meşûr olan cumhûrdan mâ'adâ kadem-residegân-ı pâye-i mevleviyyet ve maḥfil-nişînân-ı icrâ-yı şerî'at olan mevâlî-i 'izâm 'alâ tarîḫi'l-velâ kitâbet ve ziver-i Bâḡçe-saray-ı emâret olan ḥânân-ı Kırım ve fülke-nişîn-i emâret-i kulzum-i beyzâ olan vüzerâ ve 'azizân-ı Mısr-ı zâtü'l-ehrâm olan dilirân-ı ma'delet-pirâ ve âgayân-ı Yeniçeriyân aḥvâl-i 'ibret-intimâların beyâna cüst ü cü ve her ḡabaḡnuñ âḫiri 'alâ tertib-i ḡurûfi'l-hecâ beyân-ı zümre-i şu'arânuñ maḡarrı kılınmaḡ derûn-ı ihlâş-meşḡunda câyḡir ve ol muḡazzire-i leḡâfet-i kanâ'ata nâm-zedlik mâ fi'z-zamîr idi.

Lâkin tehiyye-i esbâb-ı vuşûle kılllet-i biḡâ'a sebeb-i te'ḡir olmaḡla ruḡsâr-ı ḡâhiş verâ-yı perde-i ḡayâlden nezzâre-künân iken ba'z-ı hünermendân-ı zamâne ol dürr-i yektâ-rev-i vâdî-i 'irfâna pey-rev olmaḡla mecmû'a-i maḡlûbeye ḡuḡbe-senc-i şürû' ve biñ yüz altı senesine gelince taḡtir-i aḡyâr-ı 'ulemâ-yı kirâm ile mu'accele-dâd-ı 'arûs-ı merâm olduḡi mesmû' olduḡda irsâl-i vesâ'it-i enzâr-ı şu'ur olunup manzûrum olan şafaḡât âyine-i pür-ḡubâr-âsâ kedernâk-i tesâmüh olduḡundan mâ'adâ cümleñün aḡvâlin câmi' olmamaḡla nâ-sezâ-yı i'tinâ ve nâ-maḡbûl-i evliyâ-yı nik ü bed fehmandan idügi şüret-nümâ olduḡda ḡâhiş-i sâbık üzere maḡcûbe-i mestüretü'l-'izâr vesâtet-i ilḡâh-ı ḡullân ile 'arz-ı didâr itmek edevâtına mübâderet ve Nev'î-zâde merḡümüñ zeyli nihâyet bulduḡi biñ kırk üç senesinden biñ yüz otuz sâline gelince -ki târiḥ-i taḡrirdür- ḡâbnâk-i mehd-i rahmet olan evşâf-ı 'ulemâ-yı kümmel ve aḡvâl-i meşâyiḥ-i cümmel 'ale'l-vechî'l-ekmel taḡrîr olunmaḡa mübâşeret ve meydân-ı levḡa-i imlâda dest-i ḡâme-i iktidâr ile şaf-beste-i sûtür olan ecnâs-ı elfâz-ı âşinâyı libâs ma'rûz-ı südde-i Sidre-esâs-ı ḡazret-i şadr-ı 'âlî mekârim istinâs kılınmaḡ için nâm-ı nâmî-î Aşâf-ı 'âlî-şân ser-levḡa-i dîbâce-i ceride beyân kılındı.”³

Görüldüğü üzere Hasîb, eserini uzun süredir biyografileri yazılmayan ulema, mutasavvıf ve devlet ricâlinin unutulmalarına mâni olmak adına kaleme aldığını ifade etmiştir. Şeyhî ise Nev'îzâde'nin zeyline duyduğu hayranlık sebebiyle bir zeyl kaleme almak istediğini ancak adı geçen esere bir zeylin yazıldığını gördüğünü, bunun da türlü eksikliklerinin olduğunu farkettiğini, bu sebeple planladığı zeyl yazma fikrini fiiliyata geçirdiğini söylemektedir.

Zeyl-i Şakâ'ik'ta, her padişah devrinde zuhur eden mühim hadiseler anlatıldıktan sonra önemli devlet adamlarının biyografisine, padişahların çocuklarına ve yaptırıkları hayır eserlerine değinilir. Bundan sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, Kırım hanları ve İstanbul kadılarının nasb ve azil tarihleri bildirilir.

Vekâyi'ü'l-Fuzalâ'da ise *Zeyl-i Şakâ'ik*'ta yer alan kısımlara ilaveten nakîbüleşrafların; başta İstanbul olmak üzere Ankara, Bağdat, Bosna, Bursa, Diyarbakir, Edirne, Erzurum, Eyüp Filibe, Gence, Halep, Hemedan, Galata, İzmir, Kayseri, Konya, Kudüs, Kütahya, Lefkoşe, Manisa, Maraş, Medine, Mekke, Mısır, Revan, Sakız, Selânik, Sofya, Şam, Tebriz, Tokat, Trablusşam, Üsküdar ve Yenişehir-i Fenar gibi yerlerde kadılık yapanların listesi verilmiş; nasb

³ Şeyhî, a.g.e., C. 1, 2a.

ve azil tarihleri bildirilmiştir. Bunlar içinde en önemlisi ise her bir padişah devrine ait siyasal olayların özetinden sonra, o dönemde yaşamış şairlerin, mahlaslarına göre elifba sırasına uygun şekilde biyografi ve şiirlerinden örnekler sunulmasıdır.

Her iki zeyl arasındaki farklardan bir diğeri de dönemin sosyal hayatını aksettirecek mahiyette olan latife, hikâye, kerâmet vb. anekdotların varlığıdır. *Zeyl-i Şakâ'ik*'ta bahis konusu edilen kimse hakkında bilinen herhangi bir dikkat çekici hadise varsa, müellif muhakkak bunlara yer vermeye gayret etmiştir. Aynı tavır *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'da çok sık görülmez. Şeyhî, eserinde doğrudan biyografik bilgi vermeyi amaçlamış; metnine, ayrıntı kabul edilebilecek nitelikteki olayları dâhil etmemiştir. Şeyhî'nin naklettiği anekdotların büyük bir kısmı da Hasîb'den alınmadır.

Bir başka farklılık ise her iki yazarın kaynak gösterme hususunda sergiledikleri uygulamalardır. Hasîb, metni boyunca onlarca kez dönemin tarihî nitelikteki kaynaklarına, tezkirelere ve diğer biyografik metinlere atıf yaparken Şeyhî'de bu durum biraz farklıdır. Şeyhî daha çok kullandığı sözlü kaynaklara ve bir kısım yazılı kaynaklara göndermelerde bulunur. Özellikle Hasîb'in kullandığı ve ismini zikrettiği yazılı kaynakları Şeyhî de bildirmiştir. *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'daki birçok biyografinin yazımında Hasîb'den faydalandığı hâlde onu hiçbir şekilde kaynak olarak göstermez.

Her iki yazar arasında bir başka önemli farklılık ise şairlikleri bilinen kimseler hakkındaki tasarruflarıdır. Şeyhî mahlasını bildirdiği şahsın, eğer meşhur bir şairse en az birkaç şiirinden, çok tanınmış bir şair değilse muhakkak birkaç beytinden örnek vermeye gayret eder. Hasîb bu hususta daha dikkatsiz davranmış, kimi yerde birkaç şiirden örnek verirken kimi yerde ise sadece şairin mahlasını zikredip geçmiştir. Ayrıca Şeyhî şairlikleri bilinen kişilerin Türkçe şiirlerinden örnek vermeye dikkat eder, eğer o şahsın Türkçe şiiri yoksa diğer dillerdeki şiirlerinden alıntılarda bulunur. Bu sebeple Şeyhî'nin zeylinde Arapça, Farsça şiir örneği oldukça azdır. Hasîb'de ise böyle bir endişe hiç yoktur. Onun zeylinde şair ve yazarlığı bildirilen kişilerin hangi dildeki şiirini beğendiyse onu örnek olarak sunmayı yeğlemiştir. Bu yüzden Arapça, Farsça şiir ve mensur metin örneği (takriz, fetva vb.) Hasîb'in zeylinde çok fazla yer almaktadır.

Zeyl-i Şakâ'ik'in tamamlanma tarihi 1114 (1702) senesidir. Ancak Hasîb'in eseri, 1106 yılına kadar hayat sürmüş şahısları bahis konusu etmiş bir başka deyişle zeylin tamamlandığı tarihe kadar yaşamış kimseleri değil de metnin tamamlanmasından evvel saltanat süren padişah döneminin sonuna kadar (II. Ahmed 1106/1695) yaşamış kişileri anlatmıştır. *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'da ise tıpkı Nev'îzâde'nin zeylinde de olduğu gibi eserin tamamlandığı tarihe kadar (1130/1718) yaşamış kimseler anlatılmıştır. Yani tabakanın tamamlanmış olması dikkate alınmamış, mümkün olduğunca fazla kişiye yer verilmek amaçlanmıştır.

Sonuç

Aynı dönemi anlatan biyografik metinlerde bilgiler arasında benzerliklerin olması normaldir. Her ne kadar bu benzerlikler, aynı yazılı kaynakları kullanmaktan meydana gelse de bazı yazarlar kaynak bildirmeksizin çeşitli eserlerden uzun alıntılar yapmışlardır. Bu makalede, aynı devirde yaşamış iki yazar tarafından, aynı esere yazılan iki farklı zeyl mukayese edilmeye çalışılmıştır. Her iki eser de edebiyat tarihimiz için mühim kaynaklar arasındadır. Uşşâkîzâde Hasîb'in zeylinde, Şeyhî Mehmed'in zeyline nazaran daha az sayıda kişinin biyografisine yer verilmiş; bilhassa lakapların bildirilmesinde kısmen özensizlik gösterilmiş ve birkaç kimse hakkında bazı vesikalara ulaşılamadığından dolayı, sonradan tamamlamak üzere bazı bölümler boş bırakılmıştır. Ayrıca *Zeyl-i Şakâ'ik*'in kimi kısımlarında da Şeyhî'nin bildirdiğiyle çelişen rivayetler yer almaktadır. Hasîb'in zeylini ayrıntılı şekilde tetkik ettiği âşikâr olan Şeyhî, kendinden evvel yazılmış bu zeylin eksikliklerini gidermiş, ulaştığı yeni bilgi ve belgeler doğrultusunda Hasîb'in kimi yanlışlarını düzeltmiştir. Bilhassa Şeyhî her ne kadar beğenme de Hasîb'in zeylinde yer alan biyografilerin büyük bir kısmının kimi zaman çeşitli bölümlerini,

kimi zaman da tamamını eserine aynen dâhil etmekten geri durmamıştır. Bunları yaparken de hiçbir yerde Hasîb ve zeylini zikretmeyerek verdiği bilgileri kendine mâl etmiştir. Günümüzdeki gibi bir intihal anlayışının o dönemde var olduğuna dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Söz konusu devirde, başka bir eserden isim vermeksizin yapılan bu tür iktibasların nasıl değerlendirildiğini bilmediğimizden, Şeyhî'ye doğrudan bir intihal suçu isnat etmenin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Netice itibarıyla bu mukayese sonunda verilecek en önemli hüküm, yaklaşık 700 şahsın biyografisini yazan Uşşâkîzâde Hasîb, kaleme aldığı *Zeyl-i Şakâ'ik* ve *Târîh* ile Şeyhî'nin *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*'sının en temel kaynağını meydana getirmiştir.

Kaynakça

- Âşık Çelebi, *Tetimetü's-Şakâ'iki'n-Nu'mâniyye*, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Fâtih 4413.
- Buzpınar, Ş. Tufan, "Nakîbüleşrâf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 332-4.
- Donuk, Suat, "Âşık Çelebi'nin Arapça, Nev'îzâde Atâyî'nin Türkçe Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Zeylindeki Ortak Biyografilerin Mukayesesi", *TEKE Dergisi*, 4/4, 2015, s. 1524-60.
- Donuk, Suat, *Nev'îzâde Atâyî, Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa 2015.
- Ekinci, Ramazan (hızl.), *H. H. Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, Buhara Yay., İstanbul 2013.
- Ekinci, Ramazan (hızl.), *Uşşâkîzâde Hasîb'in Zeyl-i Şakâ'ik'ı (İnceleme-Metin-Dizin)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa 2014.
- Ekinci, Ramazan, "Hasîb, Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1134> [erişim tarihi: 15.01.2015]
- Ekinci, Ramazan, "Şeyhî, Sîmkeşzâde Mehmed Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1288> [erişim tarihi: 15.01.2015]
- Emecen, Feridun, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografî", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 1999, s. 83-90.
- Erdem, Sadık (hızl.), *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, TTK Yay., Ankara 1994.
- Furat, Ahmed Suphi (hızl.), *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, İstanbul 1985.
- Gündoğdu, Raşit (hızl.), *Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhîm Hasîb, Târîh-i Uşşâkîzâde*, Çamlıca Yay., İstanbul 2005, s. CXLII.
- H. Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, Arkeoloji Müzesi Ktp. 1101. <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=nakib&mi=0> [erişim tarihi: 05.03.2015]
- İpekten, Haluk vd., *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yay., Ankara 2002.
- Kurnaz, Cemal (hızl.), *Muallim Nâcî, Osmanlı Şairleri*, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, (tıpkıbasım: A. Özcan), Çağrı Yay., İstanbul 1989.
- Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, *Hadâ'iku'r-Reyhân*, Nuruosmaniye Ktp. 3379.
- Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik*, Topkapı Sarayı Ktp. Revan 1438.
- Sungurhan, Aysun, (hızl.), *Mustafa Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ*, Kültür Bak. e-kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78462/beyani----tezkiretus-suara.html> [15.04.2014]

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi 'ü'l-Fuzalâ*, (tıpkıbasım: A. Özcan), Çağrı Yay., İstanbul 1989.

Tan, Muharrem, *Taşköprülüzâde, Osmanlı Bilginleri*, İz Yay. İstanbul 2007.

Yıldırım, İsmail, "Fındıklılı İsmet Efendi'nin Tekmiletü'ş-Şakâ'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakâ'ik'ı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s. 11-29.